

The Greek Review of Social Research

Vol 159 (2022)

159

Ministerial elites in Greece (2000-2019): between party, expertise and technocracy?

Gerasimos Karoulas, Manina Kakepaki

doi: [10.12681/grsr.30824](https://doi.org/10.12681/grsr.30824)

Copyright © 2022, Γεράσιμος Κάρουλας, Μανίνα Κακεπάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Karoulas, G., & Kakepaki, M. (2022). Ministerial elites in Greece (2000-2019): between party, expertise and technocracy?. *The Greek Review of Social Research*, 159, 57–90. <https://doi.org/10.12681/grsr.30824>

Γεράσιμος Κάρουλας*, Μανίνα Κακεπάκη**

Οι υπουργικές ελίτ στην Ελλάδα (2000-2019): μεταξύ κόμματος, εξειδίκευσης και τεχνοκρατίας;

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο παρόν άρθρο αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα, με έμφαση σε ζητήματα όπως το κοινωνικοδημογραφικό τους προφίλ, ο βαθμός ύπαρξης κομματικής ταυτότητας, η σχέση τους με τους αρχηγούς των κομμάτων, αλλά και η ανάδειξη τεχνοκρατών υπουργών. Η έρευνα αξιοποιεί δεδομένα που συγκεντρώθηκαν στο πλαίσιο της ερευνητικής πρωτοβουλίας *SEGov Project* για τη μελέτη των υπουργικών ελίτ στη Νότια Ευρώπη. Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν ζητήματα, όπως η περιορισμένη παρουσία γυναικών σε υπουργικά αξιώματα, το υψηλό επίπεδο σπουδών, η έλλειψη συσχέτισης μεταξύ αντικειμένου σπουδών και υπουργικού αξιώματος, ο περιορισμός της κομματικής ταυτότητας κατά τα τελευταία χρόνια και η παράλληλη αύξηση της τεχνικής εξειδίκευσης και των τεχνοκρατών υπουργών.

Λέξεις-κλειδιά: *υπουργικές ελίτ, τεχνοκρατία, ελληνικές κυβερνήσεις, κρίση, πολιτική ηγεσία*

* Επίκουρος Καθηγητής (υπό διορισμό), Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, e-mail: gkaroulas@uoc.gr

** Κύρια Ερευνήτρια, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), e-mail: mkakepaki@ekke.gr

ABSTRACT

The article explores the main characteristics of ministerial elites in Greece during the first two decades of the 21st century. The analysis emphasizes issues such as ministers' sociodemographic profile, their party affiliations, their relationship with party leaders, as well as the emerging role of technocrats. Research is based on data collected under the SEGov Project, which focuses on the analysis of ministerial elites in Southern Europe. Our findings indicated a number of issues such as the limited presence of women among ministerial elites, the high educational level, the lack of interrelation between educational scientific object and portfolios' field of activity, the diminishing role of party affiliation during the last years and finally the emerging role of technical expertise and technocrats among ministerial elites.

Keywords: ministerial elites, technocracy, Greek governments, crisis, political leadership

* Assistant Professor (under appointment), Department of Political Science, University of Crete.

** Principal Researcher, Institute of Political Research, National Centre for Social Research (EKKE).

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη των υπουργικών ελίτ αποτελεί ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα πεδία ανάλυσης των πολιτικών ελίτ. Ως ξεχωριστό πεδίο έρευνας επί της ουσίας αναδεικνύει την ανάγκη διακριτής μελέτης έναντι άλλων κατηγοριών πολιτικών ελίτ (π.χ. κοινοβουλευτικών ή κομματικών), στηριζόμενη σε μια θεσιολογική προσέγγιση ανάλυσης του φαινομένου.¹ Τα μέλη της εκτελεστικής εξουσίας, ως κατεξοχήν φορείς άσκησης πολιτικής, συνιστούν διακριτό πεδίο έρευνας εδώ και δεκαετίες, τόσο αναφορικά με τα ιδιαίτερα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους όσο και ως προς την γνώση και την εξειδίκευση που -θεωρητικά- κατέχουν για την άσκηση των υπουργικών τους καθηκόντων. Από τις πρώτες συστηματικές συγκριτικές μελέτες του Dogan (1989) και του Blondel (1980, 1985) έως τις πλέον πρόσφατες αναλύσεις περί τεχνοκρατών υπουργών, η βιβλιογραφική παραγωγή θέτει συνεχώς νέα ερωτήματα αναφορικά με το κοινωνικό-δημογραφικό υπόβαθρο, τις καριέρες ή τον τρόπο στρατολόγησης των υπουργικών ελίτ.

Την τελευταία δεκαετία, και ιδιαίτερα μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, η οποία αναφέρεται πλέον στη διεθνή βιβλιογραφία ως «η μεγάλη ύφεση» (The Great Recession), το ενδιαφέρον για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υπουργικών συμβουλίων επαναπροσδιορίζεται. Πλέον έμφαση δίνεται στον «τεχνοκρατικό» χαρακτήρα των κυβερνήσεων που κλήθηκαν να διαχειριστούν την κρίση (ιδιαίτερα σε Ελλάδα και Ιταλία), αλλά και στις προκλήσεις για την ίδια την αντιπροσωπευτική δημοκρατία που ανακύπτουν από αυτές τις μεταβολές στον τρόπο άσκησης της εξουσίας (Fernandes and Magalhães, 2020). Αν και οι μελέτες γύρω από τις τεχνοκρατικές κυβερνήσεις πληθαίνουν, παρ' όλα αυτά απουσιάζει μια συστηματική και τυποποιημένη ανάλυση των προφίλ των Υπουργικών Συμβουλίων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, που θα κατατάσσει καθένα από τα μέλη τους σε μια συγκεκριμένη κατηγορία, λαμβάνοντας υπόψη μια σειρά από

¹ Με βάση και σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τις ελίτ, η θεσιολογική ανάλυση και προσέγγιση του όρου «πολιτικές ελίτ» επί της ουσίας προσδιορίζει τις πολιτικές ελίτ με βάση την κατοχή μιας θέσης (π.χ. κοινοβουλευτική, υπουργική) και όχι με βάση την επίδραση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στη δεύτερη περίπτωση ο προσδιορισμός είναι πολύ ευρύτερος και επί της ουσίας εμπερικλείει και όλες τις υπόλοιπες κατηγορίες ελίτ οι οποίες μπορούν και ασκούν έμμεσες επιδράσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (π.χ. οικονομικές, γραφειοκρατικές κτλ). Δεδομένου ότι η συγκεκριμένη διάκριση είναι πολύ σημαντική για τη μελέτη των ηγετικών πολιτικών ομάδων σε αρκετές περιπτώσεις ακολουθούνται διακρίσεις, όπως μεταξύ «πολιτικών ελίτ» (με την έννοια της κατοχής επίσημης θεσμικής θέσης) και «ελίτ» ή «ελίτ στην πολιτική» (με την έννοια της άσκησης επίδρασης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων) (Parry, 1970, σελ. 13· Κάρουλας, 2022, σελ. 20-22).

παραμέτρους που χαρακτηρίζουν τα σύγχρονα πολιτικά συστήματα, όπως ο ρόλος των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων και των πολιτικών ηγετών.

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι να διερευνήσει τις μεταβολές στη σύνθεση των υπουργικών συμβουλίων στην Ελλάδα τις τελευταίες δύο δεκαετίες, καλύπτοντας παράλληλα ένα σημαντικό ερευνητικό κενό που υπάρχει στην ελληνική βιβλιογραφία. Η ανάλυση που ακολουθεί έχει λάβει υπόψη μια σειρά από σημαντικές παραμέτρους που χαρακτηρίζουν τα σύγχρονα πολιτικά συστήματα-του ελληνικού συμπεριλαμβανομένου. Ως εκ τούτου, ζητήματα όπως η συρρίκνωση του ρόλου των εσωκομματικών οργάνων και η παράλληλη ενίσχυση των πολιτικών αρχηγών, οι συνθήκες της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, αλλά και η άνοδος της τεχνοκρατίας και της εξειδίκευσης, ως παραμέτρων ανάδειξης των υπουργικών ελίτ, βρίσκονται στον πυρήνα της ανάλυσης του παρόντος κειμένου.

Στην ανάλυση που ακολουθεί αξιοποιήθηκε υλικό από μια νέα συγκριτική βάση δεδομένων για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης (δηλ. Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα, Πορτογαλία, Τουρκία), που περιλαμβάνει το σύνολο των υπουργών της περιόδου 2000-2019. Η βάση αυτή δεδομένων αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος (βλ. παρακάτω) και κάνει χρήση μιας ανοικτής τυπολογίας υπουργικών προφίλ, ενσωματώνοντας έναν μεγάλο αριθμό μεταβλητών. Μέσα από την λεπτομερή καταγραφή της εκπαιδευτικής διαδρομής και της επαγγελματικής προϋπηρεσίας των υπουργών, καθώς και του είδους και του βαθμού εμπλοκής τους σε πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις, επιδιώκεται η διερεύνηση των κυριότερων εξελίξεων στη δομή και τη σύνθεση των κυβερνητικών σχημάτων της τελευταίας εικοσαετίας. Η ύπαρξη πολιτικών δεξιοτήτων και εξειδίκευσης, η προηγούμενη κομματική εμπλοκή και η παρουσία τεχνοκρατών σε υπουργικά αξιώματα, είναι ζητήματα που βρίσκονται στον πυρήνα της ανάλυσής μας.

Με βάση τα παραπάνω, το άρθρο παρουσιάζει την ακόλουθη δομή. Αρχικά, γίνεται μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση των εννοιολογικών προσεγγίσεων για τις υπουργικές ελίτ σε διεθνές επίπεδο, αλλά και της μελέτης για τους τεχνοκράτες πολιτικούς στην Ελλάδα. Εν συνεχεία παρουσιάζεται η μεθοδολογία που εφαρμόστηκε στην έρευνα, και ο τρόπος συλλογής των δεδομένων, ενώ η ενότητα ολοκληρώνεται με τα ερευνητικά ερωτήματα του άρθρου. Στη συνέχεια αναλύονται τα κύρια χαρακτηριστικά των Υπουργικών Συμβουλίων, όπως προκύπτουν από τα ευρήματα της εμπειρικής έρευνας, για την περίοδο από το 2000 έως το 2019 στην Ελλάδα, προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Στην τελευταία ενότητα γίνεται

σχολιασμός των ευρημάτων μέσα από την παράθεση ορισμένων καταληκτικών συμπερασμάτων.

2. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΥΠΟΥΡΓΙΚΕΣ ΕΛΙΤ

2.1. *Κύριες τυπολογίες για τις υπουργικές ελίτ στη σύγχρονη έρευνα*

Αν και τα τελευταία χρόνια η έρευνα για τα προφίλ των υπουργών εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία μέσα και από συγκριτικές βάσεις δεδομένων (βλ. Dowding and Dumont, 2009, 2015), στο επίπεδο της θεωρητικής επεξεργασίας οι υφιστάμενες εννοιολογικές αντιλήψεις χρησιμοποιούν σχετικά άκαμπτες διχοτομικές προσεγγίσεις. Στις περισσότερες των περιπτώσεων οι προσεγγίσεις αυτές δείχνουν να μην «επικοινωνούν» μεταξύ τους, αναδεικνύοντας μεμονωμένες πτυχές των χαρακτηριστικών των στελεχών που αναλαμβάνουν υπουργικά αξιώματα (π.χ. κομματική προέλευση, εξειδίκευση κτλ).

Σε μία από τις πρώτες σχετικές απόπειρες διαμόρφωσης μιας τυπολογίας των υπουργικών ελίτ, ο Blondel (1985, σελ. 14-23) εστιάζει την προσοχή του στην παράμετρο της σχέσης με το κόμμα, διακρίνοντας μεταξύ κομματικών και μη κομματικών υπουργών – μια διάκριση που ακολουθούν και άλλοι θεωρητικοί, όπως οι Cotta και Verzichelli (2002)– αλλά και στην παράμετρο της εξειδίκευσης, διακρίνοντας μεταξύ ερασιτεχνών (υπουργοί χωρίς προηγούμενη εμπειρία στη θέση που αναλαμβάνουν) και εξειδικευμένων (υπουργοί με σχετική επαγγελματική εμπειρία) υπουργών. Στην ίδια ακριβώς συλλογιστική κινούνται και προσεγγίσεις που διακρίνουν μεταξύ πολιτικών και ειδικών (Blondel, 1991), «insiders» και «outsiders» (de Winter, 1991) ή μεταξύ εμπειρογνομόνων και ερασιτεχνών (Beckman, 2006). Σε όλες τις παραπάνω διχοτομικές τυπολογίες δυο είναι οι βασικές διαστάσεις που κυριαρχούν, είτε συνδυαστικά είτε η κάθε μια ξεχωριστά: η εμπειρογνομοσύνη (expertise) και η σχέση με το κόμμα.

Οι δύο αυτές μεταβλητές προκύπτουν εν πολλοίς ως αποτέλεσμα των σύγχρονων εξελίξεων στη μελέτη του πολιτικού φαινομένου. Από τη μία αναγνωρίζεται ο περιορισμένος ρόλος των σύγχρονων κομμάτων (και ιδιαίτερα της εσωκομματικής τους λειτουργίας) στη διαδικασία επηρεασμού και διαμόρφωσης των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων. Από την άλλη η ύπαρξη εξειδικευμένης γνώσης, μολονότι δε συνιστά μια καινούργια διάσταση στη διαδικασία καθορισμού των πολιτικών ελίτ, σε μεγάλο βαθμό στη σύγχρονη εποχή ταυτίζεται με την

αναγκαιότητα ύπαρξης εξειδίκευσης η οποία «δικαιολογεί» την επιλογή υπουργών με αντίστοιχα χαρακτηριστικά (Bertsou and Pastorella, 2017, σελ. 433).

Σε άμεση συνάφεια με τις παραπάνω εξελίξεις, οι συνθήκες κρίσης των τελευταίων ετών και ο πολυεπίπεδος αντίκτυπός τους στη λειτουργία των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων επαναπροσδιόρισαν τη μελέτη για τις υπουργικές ελίτ, φέρνοντας στο επίκεντρο της ανάλυσης τον ρόλο των τεχνοκρατών στην χάραξη και άσκηση πολιτικής. Η εν λόγω εξέλιξη αντικατοπτρίζεται σε γενικές γραμμές στο ευρύ φάσμα ερμηνειών σχετικά με τον ορισμό των τεχνοκρατών πολιτικών. Στο πλαίσιο αυτό τρεις είναι οι βασικότεροι ορισμοί των τεχνοκρατών (Alexiadou, 2018, σελ 5-6) που εντοπίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία. Ο πρώτος περιλαμβάνει όλους τους ειδικούς που συμμετέχουν στη χάραξη πολιτικής της κυβέρνησης, ανεξάρτητα από το αν κατέχουν εκλεγμένη πολιτική θέση ή όχι. Ο δεύτερος είναι αυτός ενός υπουργού που διαθέτει σχετική εμπειρογνωμοσύνη, αλλά διαθέτει επίσης και πολιτικούς πόρους μέσω της κατοχής, για παράδειγμα, προηγούμενων κομματικών θέσεων (κατηγορία που συχνά στην βιβλιογραφία συναντάται υπό τον όρο τεχνοπολιτικός). Η τελευταία κατηγορία είναι αυτή που περιγράφεται από τους McDonnell και Valbruzzi (2014, σελ. 657-658), μέσα από τη διάκριση κομματικών και τεχνοκρατών υπουργών. Με βάση αυτήν την τυπολογία ως τεχνοκράτης (υπουργός ή πρωθυπουργός) ορίζεται εκείνος/η που *«τη στιγμή του διορισμού του στην κυβέρνηση, (1) δεν είχε ποτέ δημόσιο αξίωμα υπό τη σκέπη ενός πολιτικού κόμματος· (2) δεν είναι επίσημο μέλος οποιουδήποτε κόμματος· (3) λέγεται ότι διαθέτει αναγνωρισμένη μη κομματική πολιτική εμπειρογνωμοσύνη, η οποία έχει άμεση σχέση με τον ρόλο που κατέχει στη κυβέρνηση»*.

Τέλος, σε μια πιο πρόσφατη μελέτη, η Alexiadou (2015) διακρίνει ανάμεσα σε τρία βασικά υπουργικά προφίλ, αυτά των «έμπιστων» (υπουργών πιστών στον αρχηγό του κόμματος χωρίς δική τους πολιτική ατζέντα), των «κομματικών» (σημαίνοντα μέλη του κόμματος που είναι πιο πρόθυμα να προωθήσουν κυβερνητικές πολιτικές εκτός κομματικής ατζέντας) και τέλος των «ιδεολόγων» (οι οποίοι αν και μπορεί να έχουν ισχυρή κομματική ταυτότητα έχουν επίσης σταθερές ιδέες που δεν είναι πρόθυμοι να τις εγκαταλείψουν).

Συνοψίζοντας, αν και όλες οι παραπάνω τυπολογίες και ορισμοί έχουν αναλυτική χρησιμότητα, διακρίνονται αφενός από μια σχετικά χαλαρή μεθοδολογική προσέγγιση, καθώς δεν ορίζουν με σαφήνεια και αυστηρότητα τον τρόπο μέτρησης και κατάταξης των υπουργών στην μία ή την άλλη κατηγορία, και αφετέρου συχνά περιορίζονται στην μελέτη των Υπουργών Οικονομικών (βλ. και παρακάτω),

παραβλέποντας έτσι τη συνολική διάρθρωση των Υπουργικών Συμβουλίων. Η τυπολογία που υιοθετείται από το ερευνητικό πρόγραμμα, από το οποίο προέρχονται τα δεδομένα του εν λόγω άρθρου, έχει εφαρμογή στο σύνολο των μελών ενός υπουργικού συμβουλίου, χαρακτηρίζεται από μεθοδολογική αυστηρότητα, ενώ εντάσσει και τη συγκριτική διάσταση, όπως θα έχουμε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε και παρακάτω.

2.2. Η έρευνα για τους τεχνοκράτες υπουργούς

Οι εξελίξεις της περιόδου 2010-2011 με τον διορισμό, αφενός, μιας κυβέρνησης πολιτικών μεν, αλλά με τεχνοκράτη επικεφαλής στην Ελλάδα (Λουκάς Παπαδήμος),² και, αφετέρου, μιας αμιγώς τεχνοκρατικής κυβέρνησης στην Ιταλία (Mario Monti), έστρεψαν το ερευνητικό ενδιαφέρον στις τεχνοκρατικές κυβερνήσεις, με τα περισσότερα κείμενα να επιδιώκουν να αναδείξουν τις βασικότερες αιτίες πίσω από τη συγκεκριμένη εξέλιξη. Ωστόσο, η παρουσία τεχνοκρατών στις κυβερνήσεις δεν αποτελεί γνώρισμα της τελευταίας δεκαετίας. Η σχετική προβληματική της συμμετοχής «ειδικών» στις κυβερνήσεις έχει τις ρίζες της, τουλάχιστον στον Ευρωπαϊκό χώρο, στην μεταπολεμική περίοδο ανασυγκρότησης και στην ανάγκη κεντρικών παρεμβάσεων από «ειδικούς» για την ανόρθωση της οικονομίας (Costa Pinto et al., 2018, σελ. 3).

Παρ' όλα αυτά, η παρουσία τεχνοκρατών μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '80 περίπου, αποτελεί μια σποραδική «απόκλιση» από τον κανόνα του Υπουργού κομματικής προέλευσης και διαδρομής (Blondel and Thiébaud, 1991). Η συγκεκριμένη συνθήκη φαίνεται να διαφέρει τόσο για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης που επλήγησαν ιδιαίτερα από την οικονομική κρίση μετά το 2008, όσο και για τις χώρες του λεγόμενου τρίτου κύματος εκδημοκρατισμού γενικότερα, σε αρκετές από τις οποίες δεν είχαν αναπτυχθεί ισχυρά κομματικά συστήματα, με την παρουσία τεχνοκρατών υπουργών να είναι περισσότερο έντονη. Σε κάθε περίπτωση, οι λόγοι για την ύπαρξη τεχνοκρατών ή τεχνοκρατικών κυβερνήσεων δεν είναι μονοδιάστατοι. Οι Costa Pinto et al. (2018, σελ. 14-20) επισημαίνουν την ύπαρξη 11 βασικών συνθηκών, οι οποίες σε διάφορες χώρες, ιστορικές συγκυρίες και κατηγορίες

² Οι McDonnell και Valbruzzi (2014), προσπαθώντας να εξειδικεύσουν περαιτέρω το τι συνιστά μια τεχνοκρατική κυβέρνηση συμπεριέλαβαν και την κυβέρνηση Παπαδήμου την οποία κατηγοριοποίησαν ως «κομματική κυβέρνηση τεχνοκρατικού προσανατολισμού», από την στιγμή που πληροί δύο συγκεκριμένες προϋποθέσεις: την ύπαρξη ενός μη εκλεγμένου επικεφαλής και την εντολή να μεταβάλει το υφιστάμενο status quo (στο ίδιο, σελ. 664).

πολιτικών συστημάτων έχουν ευνοήσει την ανάδειξη πολιτικών με τεχνοκρατικό προφίλ (π.χ. κατηγορία πολιτικού συστήματος, εξουσίες αρχηγού κράτους, εκλογικό σύστημα, κυβερνητικός κατακερματισμός, συρρίκνωση ρόλου κομμάτων, ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κ.ά.).

Παράλληλα, άλλες ερμηνείες σχετικά με τον διορισμό μη εκλεγμένων υπουργών επικεντρώνονται στην ανάγκη εξειδίκευσης για τη διαχείριση πολύπλοκων ζητημάτων, τα οποία προκύπτουν από παραμέτρους όπως η οικονομική κρίση αλλά και η πολυπλοκότητα του σύγχρονου πολιτικού φαινομένου (Alexiadou and Gunaydin, 2019· Hallerberg and Wehner, 2018· Wratil and Pastorella, 2018).

Στις περισσότερες έρευνες κυριαρχεί η τάση οι τεχνοκράτες να συνδέονται με τα οικονομικά υπουργεία (Alexiadou and Gunaydin, 2019· Souliotis, 2021). Ο Σουλιώτης, που μελετά τον ρόλο των πολιτικών στελεχών στις πολιτικές για τις ιδιωτικοποιήσεις στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετία του 1990, δεν παρουσιάζει έναν σαφή ορισμό του τεχνοκράτη, παρ' όλο που, όπως υποστηρίζει, αποτελούν «ειδήμονες που εμπλέκονται στις διαδικασίες διαμόρφωσης πολιτικών» (στο ίδιο, σελ. 3). Αν και μιλάει για τεχνοκρατία, η ανάλυσή του κατά βάση αναφέρεται σε «τεχνοπολιτικούς», τους οποίους αντιμετωπίζει ως μια υποομάδα των τεχνοκρατών οι οποίοι, όντας κοντά στους πρωθυπουργούς, συμμετέχουν στις κυβερνήσεις και στη συνέχεια ακολουθούν πολιτική καριέρα. Ο ρόλος τους κατά τη διάρκεια της κρίσης θεωρείται σημαντικός, καθώς αναλαμβάνουν έναν διαμεσολαβητικό ρόλο μεταξύ εσωτερικής και διεθνούς σκηνής. Επιπροσθέτως, εντοπίζει ότι στην Ελλάδα οι τεχνοκράτες έχουν εξειδίκευση στη διαχείριση οικονομικών κρίσεων (στο ίδιο, σελ. 12) και ως εκ τούτου εκτός από το γεγονός ότι δεν είναι εκλεγμένοι, αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η επαγγελματική τους διαδρομή. Πέρα από τον σημαντικό τους ρόλο κατά τη διάρκεια της κρίσης, οι Alexiadou and Gunaydin αναδεικνύουν, επίσης, τη σημασία του εκλογικού συστήματος, το οποίο στην περίπτωση της Ελλάδας, λόγω του σταυρού προτίμησης, είναι περισσότερο προσωποποιημένο. Το γεγονός αυτό, όπως υποστηρίζουν, μπορεί να εξηγήσει τον διορισμό τεχνοκρατών σε οικονομικά υπουργεία, καθώς οι κομματικοί εμπειρογνώμονες θα ήταν λιγότερο δεκτικοί να εφαρμόσουν αντιδημοφιλείς πολιτικές υπό τον φόβο της εκλογικής απόρριψης από τους ψηφοφόρους (στο ίδιο, σελ. 859).

2.3. Η έρευνα για τις υπουργικές ελίτ στην Ελλάδα

Αρκετές μελέτες για τα Υπουργικά Συμβούλια στην Ελλάδα υπήρξαν πρωτοπόρες και σημείο αναφοράς μέχρι και τις μέρες μας (Κουτσούκης 1982, 1994). Εντούτοις μεγαλύτερη έμφαση έχει δοθεί στην ανάλυση των κοινοβουλευτικών ελίτ, μέσα από τη μελέτη του κοινωνικοπολιτικού τους προφίλ και των αλλαγών που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια (Κακεπάκη, 2016· Κάρουλας 2015). Η πιο συστηματική καταγραφή των υπουργικών ελίτ είναι αυτή των Sotiropoulos και Bourikos (2002), καθώς λειτουργεί ως σημείο αναφοράς του πεδίου στην Ελλάδα, καλύπτοντας μια ευρύτατη περίοδο, από το 1843 έως το 2001. Η σημασία της έγκειται όχι μόνο στο εκτενές χρονικό σημείο που καλύπτει αλλά και στο ότι εντάσσει την Ελλάδα στο ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο, καθώς αποτελεί μέρος μιας σύνθετης ανάλυσης των κυβερνήσεων στην Νότια Ευρώπη (Tavares de Almeida, Bermeo and Costa Pinto, 2004). Οι συγγραφείς καταγράφουν τις μεταβολές τόσο στα επαγγελματικά όσο και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των υπουργών σε διάστημα 160 χρόνων, αναγνωρίζοντας τόσο χαρακτηριστικά συνέχειας (όπως το ανδρικό μονοπώλιο και η κυριαρχία των δικηγόρων) όσο και ασυνέχειας (η σταδιακή είσοδος νέων επαγγελματιών όπως οικονομολόγοι και μηχανικοί αλλά και τα αυξανόμενα ποσοστά υπουργών με σπουδές στην Ελλάδα και όχι στο εξωτερικό) (Sotiropoulos and Bourikos, 2002, σελ. 197-198).

Ωστόσο τις τελευταίες δυο δεκαετίες, ενώ το ενδιαφέρον για τις υπουργικές ελίτ επανακάμπει, κυρίως μέσα από την οπτική της μελέτης των τεχνοκρατικών κυβερνήσεων, η ελληνική περίπτωση εκλείπει από πολλές συγκριτικές μελέτες είτε αυτές έχουν ως σημείο αναφοράς την Νότια Ευρώπη είτε είναι ευρύτερης στόχευσης (Dowding and Dumont, 2016· Costa Pinto et al., 2018).

Οι πρωθυπουργοί και τα υπουργικά συμβούλια στην Ελλάδα, έχουν κατά βάση μελετηθεί από την σκοπιά της θεσμικής διάστασης της εκτελεστικής εξουσίας και των αδυναμιών της, σε μια προσπάθεια να ερμηνευτεί η χρόνια αποτυχία της χώρας να εφαρμόσει δομικές μεταρρυθμίσεις (Featherstone and Papadimitriou, 2015). Ως εκ τούτου αυτό που προκύπτει, είναι ότι η έρευνα για τις υπουργικές ελίτ έδινε μεγαλύτερη έμφαση στα επαγγελματικά χαρακτηριστικά των υπουργών, ενώ παρουσίασε μια σχετική κάμψη τις δυο τελευταίες δεκαετίες, σε αντιδιαστολή με την ολοένα αυξανόμενη βιβλιογραφική παραγωγή γύρω από τις κοινοβουλευτικές ελίτ.

Από την ανάλυση που προηγήθηκε γίνεται σαφές ότι ενώ την τελευταία δεκαετία διαμορφώνεται μια νέα ερευνητική οδός με άξονα τους (οικονομολόγους) τεχνοκράτες υπουργούς, εκλείπει μια συνολικότερη θέαση των βασικών

χαρακτηριστικών των υπουργικών συμβουλίων, που θα περιλαμβάνει μια σειρά από σημαντικές παραμέτρους του σύγχρονου πολιτικού φαινομένου που επιδρούν στη διαδικασία της πολιτικής αντιπροσώπευσης και των υπουργικών ελίτ. Ζητήματα όπως ο περιορισμός του ρόλου της εσωκομματικής λειτουργίας των κομμάτων, αλλά και η αυξημένη ισχύς των σύγχρονων πολιτικών ηγετών ως αποτέλεσμα μιας σειράς παραμέτρων (π.χ. μετατόπιση διαδικασίας λήψης αποφάσεων από το εθνικό στο διεθνές, έμφαση στην προσωποποίηση της πολιτικής) αναμφίβολα επιδρούν στη διαμόρφωση των σύγχρονων υπουργικών ελίτ.

3. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η μεθοδολογία και η βάση δεδομένων που αξιοποιούνται στο συγκεκριμένο κείμενο, δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της ερευνητικής πρωτοβουλίας SEGov Project για τη μελέτη των υπουργικών συμβουλίων στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, όπου συμμετέχουν εκπρόσωποι πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων από την Ιταλία, την Ισπανία, την Πορτογαλία, την Τουρκία και την Ελλάδα. Το SEGov Project ξεκίνησε τη λειτουργία του τον Μάρτιο του 2017, με τη φιλοδοξία να ακολουθηθεί μια κοινή αντίληψη αναφορικά με την καταγραφή και τον προσδιορισμό των υπουργικών ελίτ στις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Το Σεπτέμβριο του 2017 ξεκίνησε η διαδικασία συλλογής των δεδομένων, η οποία ολοκληρώθηκε τον Ιανουάριο του 2020. Προκειμένου να ακολουθηθεί μια κοινή αντίληψη μεταξύ των εκπροσώπων των χωρών του προγράμματος, δημιουργήθηκε ένα πρωτόκολλο έρευνας (codebook), που περιελάμβανε έναν μεγάλο αριθμό μεταβλητών αναφορικά με τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά, την πολιτική διαδρομή των στελεχών (π.χ. κυβερνητικά, κοινοβουλευτικά ή κομματικά αξιώματα), αλλά και την προηγούμενη εμπλοκή τους σε διάφορες θέσεις (π.χ. ΚτΠ, συνδικαλισμός, τοπική αυτοδιοίκηση). Επιπροσθέτως, για τη συλλογή των στοιχείων δημιουργήθηκαν ομοιόμορφες βάσεις δεδομένων για το σύνολο των χωρών.

Τα στοιχεία για τους υπουργούς συλλέχθηκαν από διάφορες πηγές, όπως οι προσωπικές ιστοσελίδες των υπουργών, οι επίσημες ιστοσελίδες των κομμάτων, η ιστοσελίδα του ελληνικού κοινοβουλίου, καθώς και ειδικές εκδόσεις από τον Τύπο.

Η βάση αποτελείται από 259 περιπτώσεις και περιλαμβάνει οκτώ διαφορετικές κυβερνήσεις (Πίνακας 1), με πρώτη την κυβέρνηση του Κώστα Σημίτη που σχηματίστηκε μετά τις εκλογές της 9^{ης} Απριλίου του 2000 και τελευταία τη δεύτερη κυβέρνηση του Αλέξη Τσίπρα, που διήρκησε έως τον Ιούλιο του 2019. Η χρονική

διάρκεια που αναλύεται στο πλαίσιο της έρευνας είναι κοινή για το σύνολο των χωρών που συμμετέχουν, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας ελήφθη υπόψη το γεγονός ότι επί της ουσίας επιμερίζεται σε δύο περιόδους. Την περίοδο πριν αλλά και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης οι δύο υπηρεσιακές κυβερνήσεις (του Π. Πικραμμένου και της Β. Θάνου) που σχηματίστηκαν κατά την περίοδο της έρευνας εξαιρέθηκαν από την ανάλυση, λόγω του υπηρεσιακού τους χαρακτήρα. Για κάθε υπουργικό συμβούλιο συμπεριλήφθηκαν η αρχική σύνθεση αλλά και οι μετέπειτα ανασχηματισμοί, όπως καταγράφονται στη Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων της Ελληνικής Κυβέρνησης.³

Η βάση δεδομένων περιλαμβάνει μόνο υπουργούς και όχι αναπληρωτές υπουργούς ή υφυπουργούς. Οι αναπληρωτές υπουργοί εξαιρέθηκαν για λόγους συγκρισιμότητας με τις υπόλοιπες χώρες που συμμετέχουν στο ερευνητικό πρόγραμμα, ενώ οι υφυπουργοί επειδή, συν τοις άλλοις, δεν περιλαμβάνονται στον επίσημο ορισμό για το ποια είναι τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου.⁴ Η εστίαση μόνο σε υπουργούς δικαιολογεί και τις αριθμητικές αποκλίσεις μεταξύ των διαφορετικών υπουργικών συμβουλίων και κυρίως τον μικρό αριθμό υπουργών της πρώτης κυβέρνησης Τσίπρα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υπήρξε προσπάθεια για δομική αλλαγή των υπουργείων, με αποτέλεσμα μεγάλα υπουργεία να ενοποιηθούν σ' ένα «υπερυπουργείο» μ' έναν υπουργό, αλλά με δύο ή τρεις αναπληρωτές υπουργούς, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για συγκεκριμένους τομείς δράσης των υπουργείων. Επιπροσθέτως, η συγκεκριμένη κυβέρνηση διήρκησε μόλις επτά μήνες και, ως εκ τούτου, δεν έγινε σχεδόν κανένας κυβερνητικός ανασχηματισμός, κάτι που αποτελεί ένα σύννηθες χαρακτηριστικό των ελληνικών κυβερνήσεων.

Στο πλαίσιο της έρευνάς μας, ως θεωρητικό υπόβαθρο αξιοποιήθηκε η «ανοικτή» τυπολογία για τον προσδιορισμό των υπουργικών προφίλ, η οποία διατυπώθηκε από τον Camerlo (2021).⁵ Οι βασικές μεταβλητές που αξιοποιούνται για τη δημιουργία της τυπολογίας είναι η *κομματική ταυτότητα* (partisanship) και η *εξειδίκευση* (Γράφημα 1), ενώ η μεταβλητή της *αφοσίωσης* (loyalty) στον αρχηγό του κόμματος αξιοποιείται για τον περαιτέρω προσδιορισμό της κάθε υποκατηγορίας. Η μεταβλητή της κομματικής ταυτότητας καταγράφει το κατά πόσον ένας υπουργός

³ <https://gslegal.gov.gr>

⁴ ΠΔ 63/2005

⁵ Μια αρχική αποτύπωση της συγκεκριμένης τυπολογίας διατυπώθηκε από τους Camerlo και Perez-Linan το 2015, ενώ επαναδιατυπώθηκε το 2021 από τον Camerlo στο πλαίσιο του κοινού ερευνητικού προγράμματος για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης.

διαθέτει ή όχι επίσημη σχέση με κάποιο πολιτικό κόμμα. Προκειμένου να αναλυθεί με μεγαλύτερη λεπτομέρεια η σχέση υπουργών και κομμάτων, η συγκεκριμένη μεταβλητή δεν είναι διχοτομική, δηλαδή δεν παίρνει μόνο δυο τιμές εάν ο υπουργός ανήκει ή όχι σε κάποιο κόμμα, αλλά καταγράφεται ξεχωριστά η «γκρίζα ζώνη» των περιπτώσεων εκείνων όπου οι υπουργοί έχουν πρόσφατα συνδεθεί με κάποιο κόμμα ή θεωρούνται ως «συμπαθούντες» κάποιου κόμματος χωρίς να είναι παράλληλα μέλη του. Οι περιπτώσεις αυτές κατατάσσονται σε όσους/όσες έχουν «περιορισμένο» βαθμό κομματικής ταυτότητας (δηλ. λιγότερα από τέσσερα χρόνια στα οποία να κατέχουν μια κομματική θέση). Ως εκ τούτου η συγκεκριμένη μεταβλητή καταγράφει τον *βαθμό* και όχι μόνο την ύπαρξη ή μη κομματικής ταυτότητας.

Η εξειδίκευση είναι ένας σύνθετος δείκτης που στηρίζεται σε μεταβλητές που χαρτογραφούν το επαγγελματικό και εκπαιδευτικό υπόβαθρο ενός υπουργού. Αξιολογεί το κατά πόσον ένας υπουργός διαθέτει επαγγελματικά προσόντα *ή/και* επαγγελματική εμπειρία σχετικά με το υπουργικό αξίωμα που αναλαμβάνει. Στο πλαίσιο της έρευνας υπήρχε η δυνατότητα κωδικοποίησης της εξειδίκευσης προκειμένου να διαπιστωθεί η προέλευση της επαγγελματικής εμπειρίας, αν δηλαδή αυτή προέρχεται από τον ιδιωτικό ή τον δημόσιο τομέα ή το πανεπιστήμιο.

Τέλος, η αφοσίωση μετράει τον βαθμό προσωπικής εγγύτητας ενός υπουργού προς τον πρωθυπουργό, καταγράφοντας εάν ο υπουργός βρίσκεται εντός ή εκτός του χώρου επιρροής του πρωθυπουργού. Επειδή η συγκεκριμένη μεταβλητή στηρίζεται στην προσωπική κρίση της ερευνητικής ομάδας, κωδικοποιήθηκε ανεξάρτητα και από τους/τις δυο ερευνητές/ερευνήτριες, ενώ στη συνέχεια υπήρξε σύγκριση μεταξύ των δύο ερευνητών προκειμένου να επιτευχθεί ένα κοινό επίπεδο συναντίληψης και να περιοριστούν στο ελάχιστο πιθανές αποκλίσεις. Η αξιολόγηση βασίστηκε στο προσωπικό και πολιτικό προφίλ των υπουργών, ενώ ελήφθησαν υπόψη και οι δημόσιες αναφορές αναφορικά με τη σχέση των υπουργών με τον εκάστοτε πρωθυπουργό τους.

Συνδυάζοντας την κομματική ταυτότητα και την εξειδίκευση διαμορφώνεται μια διττή τυπολογία, η οποία επιμερίζεται σε τέσσερις διακριτές ομάδες υπουργών όπως παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 1: «Ανοικτή» τυπολογία υπουργών Camerlo (2021)

		ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ	
		ΝΑΙ	ΌΧΙ
ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ ΜΕ	ΝΑΙ	Εξειδικευμένος	Τεχνοκράτης
ΒΑΣΗ ΤΟ	ΌΧΙ	Γενικών γνώσεων	Ερασιτέχνης
ΧΑΡΤΟΦΥΛΑΚΙΟ			

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη τυπολογία, στην κατηγορία των τεχνοκρατών υπουργών εντάσσονται όσοι διαθέτουν εξειδίκευση αναφορικά με τα ζητήματα που διαχειρίζεται το χαρτοφυλάκιό τους (δηλαδή διαθέτοντας σχετική επαγγελματική εμπειρία η οποία συχνά συνοδεύεται και από σχετική εκπαίδευση), χωρίς παράλληλα να διαθέτουν επίσημη κομματική ταυτότητα (ή διαθέτουν αλλά είναι μικρότερη των τεσσάρων ετών). Όλες οι υπόλοιπες υπουργικές κατηγοριοποιήσεις είναι εμπνευσμένες από την προηγούμενη έρευνα στις πολιτικές ελίτ. Για παράδειγμα στον Blondel (1985, σελ. 14-23) οι ερασιτέχνες είναι εκείνοι οι υπουργοί χωρίς προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία σχετική με το χαρτοφυλάκιο που αναλαμβάνουν, ενώ οι εξειδικευμένοι εκείνοι με σχετική επαγγελματική εμπειρία. Ενώ όταν ο Dogan (2003, σελ. 42) αναφέρεται σε εξειδικευμένους πολιτικούς υποστηρίζει ότι «ένας πολιτικός δεν χρειάζεται να είναι εξειδικευμένος σ' ένα συγκεκριμένο πεδίο, αλλά χρειάζεται μη-εξειδικευμένη γνώση σε πολλά πεδία. Είναι γενικών γνώσεων, όπως ένας γενικός ιατρός». Τη συγκεκριμένη τυπολογία εφαρμόζουμε στη βάση δεδομένων μας.

Η ανάλυσή μας εν πολλοίς είναι διερευνητική, δεδομένης της απουσίας προηγούμενων ερευνών αναφορικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μετά την κρίση. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποια είναι τα βασικά κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα;
2. Πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της κομματικής ταυτότητας και των κομματικών ηγετών στην ανάδειξη σε υπουργικά αξιώματα;
3. Τέλος, ποιες είναι οι κυριότερες κατηγορίες υπουργών που συναντάμε στην Ελλάδα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, με βάση την τυπολογία που περιγράψαμε και νωρίτερα;

4. ΤΑ ΥΠΟΥΡΓΙΚΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (2000-2019)

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η χρονική εξέλιξη των ελληνικών κυβερνήσεων και οι αριθμοί των υπουργών σε κάθε μία εξ' αυτών, από το 2000 έως και τις εθνικές εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου του 2019.

Πίνακας 2: Αριθμός υπουργών ανά κυβέρνηση 2000-2019

Πρωθυπουργός	Διάρκεια	Αριθμός υπουργών
Κωσταντίνος Σημίτης	13/4/2000 – 10/3/2004	38
Κωνσταντίνος Καραμανλής	10/3/2004 – 19/9/2007	30
Κωνσταντίνος Καραμανλής	19/9/2007 - 6/10/2009	29
Γεώργιος Α. Παπανδρέου	6/10/2009 – 11/11/2011	35
Λουκάς Παπαδήμος	11/11/2011 – 16/05/2012	23
Αντώνης Σαμαράς	20/06/2012 – 26/01/2015	41
Αλέξης Τσίπρας	27/01/2015 – 27/08/2015	19
Αλέξης Τσίπρας	23/09/2015 – 07/07/2019	44

Η περίοδος που καλύπτει η παρούσα μελέτη ξεκινά με τη δεύτερη πρωθυπουργία του Κ. Σημίτη, κατά τη διάρκεια της οποίας η Ελλάδα έγινε μέλος της ευρωζώνης. Η συγκεκριμένη περίοδος ταυτίστηκε με την «εκσυγχρονιστική» ατζέντα, παρ' όλο που τα υπουργικά συμβούλια απεικόνιζαν την αδύναμη θέση του Κ. Σημίτη μέσα στο κόμμα, από τη στιγμή που έπρεπε να διατηρεί σ' αυτά στελέχη της παραδοσιακής πτέρυγας του ΠΑΣΟΚ. Η διακυβέρνηση του Σημίτη χαρακτηρίζεται από σχετικά σταθερά κυβερνητικά σχήματα και περιορισμένους ανασχηματισμούς, αλλά και από μια προσπάθεια θεσμικής ανασυγκρότησης του Πρωθυπουργικού γραφείου (βλ. Featherstone and Papademetriou 2015, κεφάλαιο 6.)

Παράλληλα, κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων Σημίτη και της «εκσυγχρονιστικής» περιόδου, καταγράφεται και μια στροφή τόσο προς έναν «διαχειριστικό λόγο και μια τεχνοκρατική προσέγγιση» (Lyrintzis, 2005, σελ. 250),

όσο και στην «αποτελεσματικότητα» και την «καλή διακυβέρνηση» (Κατσαμπέκης 2018, σελ. 427). Η τάση αυτή ήταν εμφανής ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, καθώς από τις εκλογές του 1996 και μετά ο Κ. Σημίτης διόρισε στα πλέον σημαντικά οικονομικά υπουργεία (π.χ. Εθνικής Οικονομίας, Οικονομικών, Βιομηχανίας και Εμπορίου), κοινοβουλευτικά στελέχη με ισχυρό τεχνοκρατικό προφίλ έτσι ώστε να εμφανίζεται ένας «τεχνοκρατικός οικονομισμός» της κυβέρνησης (Spourdalakis, 1996, σελ. 324). Παράλληλα, η ρητορική του Ευρωπαϊσμού και ιδιαίτερα η προσπάθεια για Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση χρησιμοποιούνται ως νομιμοποιητικοί παράγοντες για την υιοθέτηση φιλελεύθερων πολιτικών (Souliotis, 2021, σελ. 11), που υπό άλλες συνθήκες θα ήταν πιο δύσκολο να εφαρμοστούν από ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα.

Διαφορετική ήταν η συλλογιστική που ακολουθήθηκε στην περίπτωση της επόμενης κυβέρνησης του δείγματός μας, δηλαδή εκείνης του Κώστα Καραμανλή από το 2004 και μετά. Κατά τη διάρκεια της αρχηγίας του Κ. Καραμανλή στη ΝΔ έλαβαν χώρα σημαντικές οργανωτικές εσωκομματικές αλλαγές. Πριν ακόμα αναλάβει πρωθυπουργός συγκρότησε μια «σκιάδη κυβέρνηση» και «έδωσε κεντρικό ρόλο σε προσανατολισμένα στην εκπόνηση καριέρας επαγγελματικά στελέχη» (Pappas and Dinas, 2006, σελ. 493). Η οργανωτική αυτή ανασύσταση του κόμματος, αλλά και η ανάδυση ενός σώματος επαγγελματικών στελεχών που συνδράμουν πλέον συστηματικά το κυβερνητικό έργο ως μέλη των υπουργικών συμβουλίων, αποτελεί ένα από τα γνωρίσματα των κυβερνήσεων Κ. Καραμανλή.

Ο Γιώργος Παπανδρέου εκλέχθηκε πρωθυπουργός το 2009 έχοντας αναλάβει την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ το 2004, μετά τη διαφαινόμενη εκλογική ήττα και την παραίτηση του Κ. Σημίτη, μέσα από μια πρωτόγνωρη διαδικασία εκλογής «από τα κάτω» (Ασημακόπουλος και Τάσσης, 2018, σελ. 75-77). Το υπουργικό συμβούλιο που συγκρότησε μετά την εκλογική του νίκη περιελάμβανε μια νέα πολιτική τάξη «η οποία αποτελούνταν από τη λίστα των στενών συμμάχων και των προσωπικών συνεργατών του Παπανδρέου, προς απογοήτευση των παλαιών κομματικών στελεχών» (Pappas, 2010, σελ. 282). Ωστόσο, ανεξάρτητα από τις αρχικές προσδοκίες που δημιούργησε το υπουργικό του συμβούλιο, η θητεία του Γ. Παπανδρέου υπήρξε βραχύβια και σηματοδεύτηκε από την επίσημη έναρξη της κρίσης στην Ελλάδα.

Η απόσυρσή του από την πρωθυπουργία, που προέκυψε ως αποτέλεσμα ενός εσωκομματικού πραξικοπήματος, οδήγησε στον διορισμό της πρώτης κυβέρνησης συνεργασίας της περιόδου της Κρίσης υπό τον Λουκά Παπαδήμο τον Νοέμβριο του 2011. Η κυβέρνηση αυτή ήταν η πρώτη χωρίς εκλεγμένο πρωθυπουργό μετά από την

περίοδο του Ξενοφώντα Ζολώτα το 1989, και παράλληλα η πρώτη που περιελάμβανε στις τάξεις της ένα ακροδεξιό κόμμα, τον ΛΑΟΣ (Verney and Bosco 2013). Η κυβέρνηση Παπαδήμου σηματοδότησε τη μετάβαση στις «κυβερνήσεις της κρίσης» της δεκαετίας που ακολούθησε, δεδομένου του γεγονότος ότι η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν μετατράπηκε εξ' αρχής και σε πολιτική κρίση⁶. Ο Λουκάς Παπαδήμος ηγήθηκε μιας κυβέρνησης συνεργασίας με την υποστήριξη της ΝΔ, του ΠΑΣΟΚ και του ΛΑΟΣ. Ο Αντώνης Σαμαράς συμφώνησε να συμμετάσχει η ΝΔ υπό την προϋπόθεση ότι αυτή θα ήταν μια βραχυχρόνια κυβέρνηση, η οποία θα οδηγούσε τελικά την Ελλάδα σε εκλογές μετά από έξι μήνες, ενώ όσοι βουλευτές της ΝΔ ανέλαβαν κυβερνητικό αξίωμα παραιτήθηκαν από την βουλευτική τους ιδιότητα προκειμένου, όπως έχει λεχθεί, με αυτόν τον τρόπο να περιοριστεί το κόστος για το κόμμα από την εφαρμογή μνημονιακών μέτρων (Gemenis and Nezi, 2015, σελ. 25). Η κυβέρνηση Παπαδήμου ψήφισε το δεύτερο Μνημόνιο Συνεργασίας και οδήγησε την Ελλάδα στον διπλό «εκλογικό σεισμό» του Μαΐου και του Ιουνίου του 2012 (Βούλγαρης και Νικολακόπουλος, 2014).

Η κυβέρνηση του Αντώνη Σαμαρά που αναδείχθηκε μετά τις εκλογές του 2012 και την πλήρη αναμόρφωση του ελληνικού κομματικού συστήματος, ήταν η πρώτη εκλεγμένη κυβέρνηση συνεργασίας μετά από περισσότερες από δύο δεκαετίες, καθώς κανένα κόμμα δεν κατάφερε να διασφαλίσει την απόλυτη πλειοψηφία σε κοινοβουλευτικό επίπεδο. Η κυβέρνηση αυτή εγκαινιάζει μια νέα –για τα ελληνικά δεδομένα– μορφή κυβερνήσεων συνεργασίας: δεν είναι πλέον «ειδικού σκοπού» και περιορισμένης χρονικής διάρκειας αλλά εκλέγεται έχοντας ευρεία λαϊκή εντολή και χρονική διάρκεια (Tsakatika, 2021, σελ. 320). Η νέα κυβέρνηση συνεργασίας συγκροτήθηκε από τρία φιλομνημονιακά κόμματα (ΝΔ, ΠΑΣΟΚ, ΔΗΜΑΡ), αν και αρχικά τα μικρότερα κόμματα του κυβερνητικού σχηματισμού προτίμησαν να μην

⁶ Τεχνικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ελληνική κρίση ξεκίνησε όταν υπεγράφη το πρώτο Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ της κυβέρνησης Παπανδρέου και των δανειστών της Τρόικας τον Μάιο του 2010. Παρ' όλα αυτά, κατά το 2010 το ΠΑΣΟΚ παρέμεινε αλώβητο παρά τις ολοένα αυξανόμενες διαμαρτυρίες, εν πολλοίς ως αποτέλεσμα της πρόσφατης ισχυρής εκλογικής εντολής που είχε λάβει (Sotiropoulos 2020). Η διαπίστωση αυτή είναι επίσης εμφανής και στον περιορισμένο αριθμό αλλαγών στο υπουργικό συμβούλιο κατά το 2010. Ένας πιο εκτενής κυβερνητικός ανασχηματισμός έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 2011, σε μια περίοδο όπου οι διαμαρτυρίες τόσο εντός όσο και εκτός κοινοβουλίου είχαν ενταθεί σημαντικά. Ακόμα όμως και τότε, κατά κύριο λόγο, διορίστηκαν κομματικοί υπουργοί. Επιπρόσθετα, μέχρι και την προκήρυξη του δημοψηφίσματος το 2011, την ακύρωσή του μερικές μέρες αργότερα και την ανάδειξη της κυβέρνησης Παπαδήμου που ακολούθησε, η πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα διεξαγόταν, σε μεγάλο βαθμό, ακολουθώντας την προ κρίσης λογική (π.χ. χαμηλός βαθμός συναίνεσης μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, υπογραφή Μνημονίου Συνεργασίας ως αποτέλεσμα κυβερνητικών λαθών). Ως εκ τούτου είναι λογικό να θεωρούμε την -μη εκλεγμένη- κυβέρνηση Παπαδήμου ως το ορόσημο για την έναρξη της ελληνικής κρίσης σε πολιτικό επίπεδο.

διορίσουν κοινοβουλευτικά μέλη ως υπουργούς, αλλά αντίθετα επέλεξαν μη εκλεγμένα στελέχη τους, κυρίως από τον ακαδημαϊκό χώρο (Vasilopoulou and Halikiopoulou, 2013). Μια πρακτική που στη συνέχεια μεταβλήθηκε από το ΠΑΣΟΚ καθώς σε μεταγενέστερο ανασχηματισμό επέλεξε τον διορισμό ισχυρών κομματικών του στελεχών (π.χ. Βενιζέλος, Λοβέρδος, Χρυσοχοϊδής). Παρ' όλα αυτά, είχε γίνει σαφές πλέον ότι λίγα εκλεγμένα κοινοβουλευτικά στελέχη θα ήταν διατεθειμένα να αναλάβουν το κόστος των ιδιαίτερα σκληρών και αντιδημοφιλών πολιτικών που η Ελλάδα αναγκάστηκε να εφαρμόσει στο πλαίσιο των προγραμμάτων διάσωσης.

Τον Ιανουάριο του 2015 ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ συγκρότησαν μια εκ πρώτης όψεως «αταίριαστη» κυβερνητική συμμαχία (Rorì, 2016) σε ένα κυβερνητικό σχήμα που βασίζεται περισσότερο στην διάκριση Μνημόνιο – Αντιμνημόνιο και λιγότερο σε αυτήν της Αριστεράς – Δεξιάς. Η μοναδική έως τώρα παρουσίαση της δομής των υπουργικών συμβουλίων και του προφίλ των υπουργών του, είναι αυτή της Κολτσίδα (2019), η οποία μελετά το κοινωνικοπολιτικό προφίλ των υπουργικών συμβουλίων του ΣΥΡΙΖΑ. Όπως συμπεραίνει, η δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, περιλαμβάνει περισσότερους τεχνοκράτες εξαιτίας της ανάγκης να εφαρμοστούν τα μέτρα λιτότητας που ψηφίστηκαν το καλοκαίρι του 2015, μετά την αποτυχία των διαπραγματεύσεων μεταξύ του ΣΥΡΙΖΑ και της «Τρόικας». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, αυτό που τώρα χρειάζεται από το ΣΥΡΙΖΑ δεν είναι τόσο «πολιτική γοητεία», αλλά κυρίως «διοικητική και τεχνική επάρκεια» (στο ίδιο, σελ. 197).

Συνοψίζοντας, μεταξύ 2000 και 2019 τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ερμηνευτικοί παράγοντες για την παρουσία συγκεκριμένων τύπων υπουργών στα υπουργικά συμβούλια είναι: α) η ανάγκη για την εφαρμογή πολιτικών λιτότητας σε περιόδους κρίσης. Αν η συγκεκριμένη παράμετρος διατηρεί μια ερμηνευτική αξία, τότε αναμένουμε να εντοπίσουμε περισσότερους τεχνοκράτες από το 2011 και μετά σ' όλες τις αντίστοιχες κυβερνήσεις, β) η εμπειρία ενός κόμματος στην κυβέρνηση και ο αριθμός των κομμάτων που συγκροτούν την κυβέρνηση. Τα κόμματα που διαθέτουν περιορισμένη κυβερνητική εμπειρία (όπως ο ΣΥΡΙΖΑ) αναμένεται να στηρίζονται σε τεχνοκράτες προκειμένου να μπορούν να πείσουν για τις κυβερνητικές τους ικανότητες, ενώ τα μικρά κόμματα που στηρίζουν μια κυβέρνηση συμμαχίας είναι λιγότερο διαθέσιμα να διακινδυνεύσουν την περιορισμένη εκλογική τους δυναμική, μέσω του διορισμού υπουργών από τα κομματικά τους στελέχη. Αντίθετα κόμματα του παραδοσιακού δικομματισμού

(ΠΑΣΟΚ, ΝΔ) είναι αναμενόμενο να έχουν στις τάξεις τους περισσότερα κομματικά στελέχη με τις απαραίτητες πολιτικές και επιστημονικές δεξιότητες για την ανάληψη κυβερνητικών θέσεων.

5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται το φύλο και η ηλικιακή ομάδα των στελεχών που ανέλαβαν υπουργικό αξίωμα κατά την περίοδο 2000-2019. Εκκινώντας από την παράμετρο του φύλου, είναι σαφές ότι στην περίπτωση των ελληνικών υπουργικών ελίτ, βρίσκει εφαρμογή η σχετική διαπίστωση του Putnam (1976, σελ. 32-33 □ Aberbach J.D. et al., 1981, σελ. 47), ο οποίος παραφράζοντας τον Michels, είχε υποστηρίξει ότι στη συγκρότηση των πολιτικών ελίτ υφίσταται ο «σιδερένιος νόμος της ανδροκρατίας». Αναλυτικότερα, όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας, το ποσοστό των γυναικών που ανέλαβαν υπουργικό αξίωμα είναι ιδιαίτερα περιορισμένο, καθώς με εξαίρεση την κυβέρνηση Παπανδρέου και τη δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα (όπου η παρουσία των γυναικών είναι ελαφρώς μεγαλύτερη και κατά προσέγγιση ανέρχεται στο 15%), σ' όλες τις υπόλοιπες κυβερνήσεις οι γυναίκες που ανέλαβαν υπουργικό αξίωμα δεν υπερβαίνουν το 10% του συνόλου των υπουργών. Η εξέλιξη αυτή σε μεγάλο βαθμό βρίσκεται σε αντιστοιχία με ευρήματα παλαιότερων ερευνών που υποστηρίζουν ότι στην περίπτωση της Ελλάδας, όσο η ισχύς ενός πολιτικού αξιώματος αυξάνεται τόσο η παρουσία των αντρών είναι ολοένα και πιο συχνή (Κάρουλας, 2015, σελ. 126-127). Ως προς τη συγκεκριμένη παράμετρο, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η κυβέρνηση Σαμαρά και η πρώτη κυβέρνηση Τσίπρα, όπου καμία γυναίκα δεν ανέλαβε υπουργικό αξίωμα.

Μια δεύτερη παράμετρος που σχετίζεται με το δημογραφικό προφίλ είναι κι εκείνη της ηλικίας. Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται η ηλικιακή ομάδα των υπουργών κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους. Η μέση ηλικία ανάληψης υπουργικού χαρτοφυλακίου για το σύνολο της περιόδου της έρευνας είναι τα 54,5 έτη. Λεπτομερέστερα, ένα βασικό στοιχείο που προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων είναι η σαφής διάκριση μεταξύ των κυβερνήσεων πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αναλυτικότερα, οι νεότερες ηλικιακές ομάδες εντοπίζονται μεταξύ των υπουργικών ελίτ που προηγούνται της περιόδου της κρίσης, δηλαδή από την κυβέρνηση Σημίτη έως και την κυβέρνηση Παπανδρέου, με χαμηλότερη εκείνη της δεύτερης κυβέρνησης Καραμανλή. Αντιθέτως, στις κυβερνήσεις που συγκροτούνται κατά τη περίοδο της κρίσης η μέση ηλικία είναι σαφώς υψηλότερη με κυριότερα

παραδείγματα εκείνα της κυβέρνησης Παπαδήμου και της πρώτης κυβέρνησης Τσίπρα. Η εξέλιξη αυτή εν πολλοίς θα μπορούσε να αποδοθεί στην κρισιμότητα των συνθηκών και στην ανάγκη αξιοποίησης έμπειρων στελεχών για τη διαχείριση της κρίσης.

Μια προσεκτικότερη ανάλυση των σχετικών ποσοστών δείχνει ότι μόνο στην κυβέρνηση Παπαδήμου (21,7%) και στις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα (31,6% και 27,3% αντίστοιχα) είναι υψηλό το ποσοστό των υπουργών που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 65+. Στον αντίποδα απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά οι περιπτώσεις υπουργών που να διορίζονται πριν τα 35 έτη (με μοναδικές εξαιρέσεις την Ε. Αχτσιόγλου και τον Δ. Τζανακόπουλο στη δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα), ενώ οι πιο συνηθισμένες ηλικιακές ομάδες ανάληψης υπουργικού αξιώματος είναι εκείνες των 45-54 και των 55-64. Ειδικά στις περιπτώσεις της κυβέρνησης Σημίτη και την πρώτη περίοδο Καραμανλή στις συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες ανήκει κατά προσέγγιση το 95% των υπουργών.

Πίνακας 3: Βασικά δημογραφικά στοιχεία υπουργικών ελίτ (2000-2019)

	Φύλο		Ηλικιακή ομάδα					Μέση ηλικία
	Άνδρας	Γυναίκα	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	
Σημίτης (2000-2004)	94,7%	5,3%	0,0%	2,6%	60,5%	34,2%	2,6%	52,8
Καραμανλής (2004-2007)	90,0%	10,0%	0,0%	3,3%	66,7%	26,7%	3,3%	53,5
Καραμανλής (2007-2009)	93,1%	6,9%	0,0%	27,6%	34,5%	31,0%	6,9%	51,9
Παπανδρέου Γ.Α. (2009-2011)	85,7%	14,3%	0,0%	11,4%	42,9%	42,9%	2,9%	53,4
Παπαδήμος (2011-2012)	91,3%	8,7%	0,0%	0,0%	30,4%	47,8%	21,7%	58,2
Σαμαράς (2012-2014)	100,0%	0,0%	0,0%	12,2%	26,8%	51,2%	9,8%	54,7
Τσίπρας (2015)	100,0%	0,0%	0,0%	15,8%	26,3%	26,3%	31,6%	57,9
Τσίπρας (2015-2019)	84,1%	15,9%	4,5%	13,6%	22,7%	31,8%	27,3%	56,0

Ένα βασικό στοιχείο στη μελέτη του κοινωνικού προφίλ των πολιτικών στελεχών συνιστά και η παράμετρος της εκπαίδευσης. Στον Πίνακα 4 παρουσιάζεται το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης των υπουργών της περιόδου, ανά κυβέρνηση.

Αναμφίβολα το επίπεδο εκπαίδευσης των υπουργικών ελίτ είναι εξαιρετικά υψηλό, καθώς διδακτορικό τίτλο σπουδών διαθέτει το 32%, μια κατηγορία που υπερτερεί σε σχέση μ' εκείνη των κατόχων μεταπτυχιακού (26,3%), ενώ υπολείπεται μόνον εκείνης των κατόχων πτυχίου πανεπιστημίου (41,3%), που είναι και η πλέον συνήθης μεταξύ των υπουργών της περιόδου. Ενδεικτικό των παραπάνω αποτελεί και το γεγονός ότι απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά οι υπουργοί εκείνοι που είναι απόφοιτοι μόνο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αναλυτικότερα, η κατοχή διδακτορικού τίτλου σπουδών είναι πιο περιορισμένη μεταξύ των κυβερνήσεων της ΝΔ (κυβερνήσεις Καραμανλή και Σαμαρά), ενώ η μοναδική κυβέρνηση όπου παρουσιάζεται σχετική ισορροπία του επιπέδου εκπαίδευσης μεταξύ των τριών κατηγοριών είναι εκείνη του Γ.Α. Παπανδρέου.

Στο σημείο αυτό αξίζει να γίνει και μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση. Το επίπεδο εκπαίδευσης των ελληνικών υπουργικών ελίτ, εν πολλοίς, ακολουθεί την τάση που καταγράφεται κατά τα τελευταία χρόνια για το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας. Αναλυτικότερα, ενώ μεταξύ των υπουργών που έχουν γεννηθεί τις δεκαετίες πριν το 1960, το πλέον σύνθητες είναι η κατοχή πτυχίου πανεπιστημίου (1930 45,5%, 1940 45,1%, 1950 45,5%), από τη δεκαετία του 1940 και μετά καταγράφεται διαρκής αύξηση του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (1940 17,6%, 1950 24,8%, 1960 31%, 1970 66,7%). Μοναδική εξαίρεση εδώ αποτελεί η κατοχή διδακτορικού η οποία αυξομειώνεται στο πέρασμα των δεκαετιών.

Ακολούθως, στον Πίνακα 5 παρουσιάζεται το αντικείμενο σπουδών των υπουργικών ελίτ. Η συγκεκριμένη μεταβλητή έχει και πάλι υπολογιστεί με βάση το αντικείμενο του ανώτερου τίτλου σπουδών. Όπως προκύπτει, το αντικείμενο των σπουδών δεν φαίνεται να συνιστά μια σημαντική μεταβλητή στην επιλογή των υπουργικών ελίτ, δεδομένου ότι δεν μπορεί να καταγραφεί μια ξεκάθαρη τάση ούτε σε επίπεδο περιόδου ούτε σε επίπεδο κομμάτων. Οι νομικές σπουδές αποτελούν το πλέον σύνθητες αντικείμενο σπουδών (σύνολο περιόδου 31%), στις μισές από τις κυβερνήσεις που αναλύονται στην έρευνά μας. Ακολουθούν οι σπουδές στα οικονομικά (σύνολο περιόδου 24,4%), μια κατηγορία που απαντάται πιο συχνά στις κυβερνήσεις Σημίτη (36,8%) και την πρώτη κυβέρνηση Τσίπρα (42,1%), αλλά και την κυβέρνηση Παπαδήμου όπου το σχετικό ποσοστό είναι ίδιο με τις νομικές σπουδές. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η δεύτερη κυβέρνηση Καραμανλή, όπου η πλέον συνήθης κατηγορία είναι εκείνη των κοινωνικών επιστημών (33,3%, σύνολο περιόδου 18,6%). Τέλος,

σημαντικά πιο περιορισμένη είναι η παρουσία υπουργών που διαθέτουν σπουδές στις επιστήμες των μηχανικών, την ιατρική ή σε κάποιο άλλο αντικείμενο σπουδών.

Πέρα όμως από το επίπεδο της εκπαίδευσης και το αντικείμενο σπουδών, ένα σημαντικό ερώτημα που προκύπτει από τη μελέτη της εκπαίδευσης, είναι και το κατά πόσο συνιστά ουσιαστικό πολιτικό κεφάλαιο στην ανάληψη ενός υπουργικού αξιώματος. Στο πλαίσιο της έρευνας αξιολογήθηκε η ύπαρξη σύνδεσης μεταξύ του αντικειμένου εκπαίδευσης και του αντικειμένου του αντίστοιχου υπουργείου. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τη σχετική ανάλυση επιβεβαιώνει και την παραπάνω άποψη, ότι το αντικείμενο σπουδών δεν συνιστά βασική μεταβλητή στην επιλογή των υπουργικών ελίτ.

Αναλυτικότερα, με βάση τα ευρήματα της έρευνας μόλις το 26,2% των υπουργικών ελίτ διέθετε εκπαίδευση σχετική με το υπουργείο που είχε αναλάβει. Στις περισσότερες των κυβερνήσεων το συνολικό ποσοστό με μικρές αυξομειώσεις βρίσκεται κοντά στο μέσο όρο της περιόδου, με μοναδικές εξαιρέσεις τη δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα όπου παρουσιάζεται το μεγαλύτερο ποσοστό σχετικής εκπαίδευσης (41,5%) και την κυβέρνηση Παπαδήμου που παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό σχετικής εκπαίδευσης (14,3%). Αναμφίβολα η τελευταία αυτή διαπίστωση παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Η κυβέρνηση συμμαχίας του Λ. Παπαδήμου θεωρήθηκε ως μια κατά βάση τεχνοκρατικής προέλευσης κυβέρνηση (McDonnell and Valbruzzi, 2014). Δεδομένου του γεγονότος ότι η εκπαίδευση συνιστά ένα σημαντικό χαρακτηριστικό στον προσδιορισμό της τεχνοκρατίας, θα ανέμενε κάποιος το σχετικό ποσοστό να ήταν αρκετά υψηλότερο.

Πίνακας 4: Επίπεδο εκπαίδευσης υπουργικών ελίτ (2000-2019)

	Επίπεδο Εκπαίδευσης		
	Πτυχίο	Μεταπτυχιακό	Διδακτορικό
Σημίτης (2000-2004)	52,6%	10,5%	36,8%
Καραμανλής (2004-2007)	46,7%	30,0%	23,3%
Καραμανλής (2007-2009)	37,9%	41,4%	20,7%
Παπανδρέου Γ.Α. (2009-2011)	31,4%	31,4%	37,1%
Παπαδήμος (2011-2012)	43,5%	17,4%	39,1%
Σαμαράς (2012-2014)	34,1%	39,0%	26,8%

Τσίπρας (2015)	36,8%	21,1%	42,1%
Τσίπρας (2015-2019)	45,5%	18,2%	34,1%
Σύνολο Περιόδου	41,3%	26,3%	32,0%

Πίνακας 5: Αντικείμενο εκπαίδευσης και σχέση εκπαίδευσης με υπουργικό αξίωμα (2000-2019)

	Αντικείμενο σπουδών						Σχετικές σπουδές	
	Νομική	Οικονομικά	Κοινωνικές Επιστήμες	Επιστήμες Μηχανικών	Ιατρική	Άλλο	Ναι	Όχι
Σημίτης (2000-2004)	26,3%	36,8%	5,3%	13,2%	10,5%	7,9%	21,6%	78,4%
Καραμανλής (2004-2007)	30,0%	10,0%	33,3%	6,7%	10,0%	10,0%	27,6%	72,4%
Καραμανλής (2007-2009)	31,0%	24,1%	27,6%	6,9%	3,5%	6,9%	25,0%	75,0%
Παπανδρέου Γ.Α. (2009-2011)	37,1%	22,9%	20,0%	5,7%	5,7%	8,6%	23,5%	76,5%
Παπαδήμος (2011-2012)	30,4%	30,4%	8,7%	17,4%	4,4%	8,7%	14,3%	85,7%
Σαμαράς (2012-2014)	41,5%	14,6%	26,8%	9,8%	2,4%	4,9%	23,1%	76,9%
Τσίπρας (2015)	15,8%	42,1%	15,8%	15,8%	0,0%	10,5%	26,3%	73,7%
Τσίπρας (2015-2019)	27,9%	23,3%	11,6%	11,6%	9,3%	16,3%	41,5%	58,5%
Σύνολο Περιόδου	31,0%	24,4%	18,6%	10,5%	6,2%	9,3%	26,2%	73,8%

Στη μελέτη για τη συγκρότηση των κυβερνήσεων, ξεχωριστό ρόλο διαδραματίζουν τα πολιτικά κόμματα αλλά και οι κομματικοί ηγέτες, ως παράμετροι καθοριστικής σημασίας στην ανάδειξη και τη διαμόρφωση των υπουργικών ελίτ. Στο πλαίσιο της ανάλυσής μας είχαμε τη δυνατότητα να καταγράψουμε την ύπαρξη ή μη κομματικής ταυτότητας, με βάση την προσέγγιση που περιγράφηκε και νωρίτερα. Παράλληλα, μελετήθηκε και η ύπαρξη στενής σχέσης με κάποιον κομματικό αρχηγό, κυρίως μέσα από την ανάληψη συμβουλευτικού ρόλου πριν τον ορισμό σε κάποιο υπουργικό αξίωμα (Πίνακας 6). Όπως γίνεται εμφανές, κατά τα πρώτα χρόνια της έρευνάς μας και ιδιαίτερα κατά τις περιόδους διακυβέρνησης του Κ. Σημίτη και του Κ. Καραμανλή, η ύπαρξη ισχυρής και μακροχρόνιας σχέσης με το κόμμα αποτελούσε μια πολύ σημαντική παράμετρο στην ανάδειξη σε υπουργικά αξιώματα. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Κ. Καραμανλή θα μπορούσε κάλλιστα να υποστηριχθεί ότι

αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση, καθώς ισχυρή κομματική ταυτότητα καταγράφεται στο 93,3% και το 100% των υπουργών αντίστοιχα.

Η τάση αυτή μεταβάλλεται από την περίοδο διακυβέρνησης του Γ. Παπανδρέου και μετά, οπότε και η ισχυρή ταύτιση με το κόμμα περιορίζεται σε σημαντικό βαθμό. Όπως γίνεται εμφανές, το σύνολο των πρωθυπουργών από το 2009 και έπειτα εμπιστεύονται πολύ πιο συχνά νεότερα κομματικά στελέχη ή στελέχη που διαθέτουν μια πιο χαλαρή σχέση με το κόμμα. Η εξέλιξη αυτή σε μεγάλο βαθμό μπορεί να αποδοθεί σε διαφορετικές συνθήκες. Αναλυτικότερα, στις περιπτώσεις των δύο παραδοσιακών κομμάτων της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, συνδέεται με τη συλλογιστική που προωθείται από τις ηγεσίες του Γ.Α. Παπανδρέου και του Α. Σαμαρά για ανανέωση, τόσο για ηλικιακούς λόγους όσο και εξαιτίας του γεγονότος ότι πολλά από τα ιστορικά στελέχη των κομμάτων τους είχαν συνδεθεί με σημαντικά σκάνδαλα των προηγούμενων ετών. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω ένα σημαντικό μέρος πολιτικών στελεχών που αναλάμβανε με ιδιαίτερη συχνότητα υπουργικά αξιώματα βαθμιαία αποχωρούν από την κεντρική πολιτική σκηνή (π.χ. Β. Παπανδρέου, Γ. Παπαντωνίου, Κ. Λαλιώτης, Α. Τσοχατζόπουλος στην περίπτωση του ΠΑΣΟΚ, Γ. Βουλγαράκης, Γ. Σουφλιάς, Μ. Λιάπης στην περίπτωση της ΝΔ). Ενδεικτικά, στην κυβέρνηση Παπανδρέου το 28,6% των στελεχών έχει χαλαρή σχέση με το κόμμα, ενώ στην κυβέρνηση Σαμαρά το 26,8% έχει χαλαρή ή και καθόλου σχέση με κάποιο κόμμα.

Σε αντίθεση όμως με τη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ, στην περίπτωση των δύο κυβερνήσεων Τσίπρα η συγκεκριμένη εξέλιξη σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ εξελίχθηκε μέσα σ' ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα σε κυβερνητικό κόμμα, αναδεικνύοντας αρκετά καινούργια στελέχη σε κοινοβουλευτικό επίπεδο, κάτι που αποτυπώνεται και από το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανανέωσης των κοινοβουλευτικών ελίτ τόσο στις πρώτες εκλογές του 2012 όσο και στις πρώτες εκλογές του 2015 (Κακεπάκη, 2016, σελ. 23). Ενδεικτικό των παραπάνω είναι το γεγονός ότι στις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα το ποσοστό των στελεχών που έχει χαλαρή σχέση με το κόμμα υπερβαίνει το 30% (31,6% και 34,1% αντίστοιχα).

Σ' ό,τι αφορά την μη ύπαρξη σχέσης με κάποιο κόμμα, η συγκεκριμένη τάση είναι περισσότερο έντονη, πράγμα σε γενικές γραμμές αναμενόμενο στην περίπτωση της κυβέρνησης Παπαδήμου (21,7%) και ακολούθως στη δεύτερη κυβέρνηση Τσίπρα (15,9%). Τέλος παρεμφερή ποσοστά συναντάμε στις περιπτώσεις των κυβερνήσεων Σαμαρά, την πρώτη κυβέρνηση Τσίπρα και την κυβέρνηση Σημίτη, όπου και

παρουσιάζεται και το μεγαλύτερο ποσοστό μη κομματικών στελεχών κατά την προ κρίσης περίοδο.

Μια επιπλέον διάσταση που σχετίζεται με τη σύγχρονη λειτουργία των κομμάτων είναι αυτή της ισχυροποίησης του ρόλου των κομματικών αρχηγών. Μια τάση που, μεταξύ άλλων, μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο και στην επιλογή των υπουργικών ελίτ. Το πλέον ενδιαφέρον εύρημα ως προς τη συγκεκριμένη μεταβλητή είναι το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό προσωπικών συνεργατών που επέλεξε ο Α. Τσίπρας και στις δύο κυβερνήσεις του (68,4% και 63,6% αντίστοιχα) προκειμένου να στελεχώσει τα υπουργικά αξιώματα (π.χ. Α. Φλαμπουράρης, Ο. Γεροβασίλη, Ν. Παππάς, Γ. Βαρουφάκης, Χ. Βερναρδάκης, Δ. Τζανακόπουλος, Ε. Αχτσιόγλου, Π. Σκουρλέτης, Γ. Δραγασάκης, Γ. Σταθάκης, Α. Χαρίτσης), μια συνθήκη που εν πολλοίς μπορεί να αποδοθεί στο εξαιρετικά σύντομο διάστημα όπου από κόμμα της ελάχιστονος αντιπολίτευσης μετατράπηκε σε κυβέρνηση. Από κει και πέρα, μόνο στην κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου συναντάται ένα αρκετά υψηλό ποσοστό στελεχών (34,3%) που ανήκουν στον στενό πυρήνα των συμβούλων του (π.χ. Τ. Μπιρμπίλη, Π. Μπεγλίτης, Δ. Δρούτσας, Σ. Λαμπρινίδης, Η. Μόσιαλος, Χ. Παμπούκης). Σ' όλες τις υπόλοιπες κυβερνήσεις της έρευνάς μας, το σχετικό ποσοστό είναι σημαντικά μικρότερο με πλέον ενδεικτικά παραδείγματα την κυβέρνηση Σημίτη (5,3%) και -εν πολλοίς αναμενόμενα- την κυβέρνηση Παπαδήμου (4,4%).

Πίνακας 6: Σχέση με κόμμα και κομματικό αρχηγό (2000-2019)

	Σχέση με κάποιο κόμμα			Σύμβουλος Πρωθυπουργού ⁷	
	Ισχυρή	Μέτρια	Καθόλου	Ναι	Όχι
Σημίτης (2000-2004)	81,6%	7,9%	10,5%	5,3%	92,1%
Καραμανλής (2004-2007)	93,3%	6,7%	0,0%	13,3%	83,3%
Καραμανλής (2007-2009)	100,0%	0,0%	0,0%	17,2%	79,3%
Παπανδρέου Γ.Α. (2009-2011)	68,6%	28,6%	2,9%	34,3%	62,9%
Παπαδήμος (2011-2012)	65,2%	13,0%	21,7%	4,4%	91,3%
Σαμαράς (2012-2014)	73,2%	14,6%	12,2%	9,8%	87,8%
Τσίπρας (2015)	57,9%	31,6%	10,5%	68,4%	31,6%
Τσίπρας (2015-2019)	50,0%	34,1%	15,9%	63,6%	36,4%

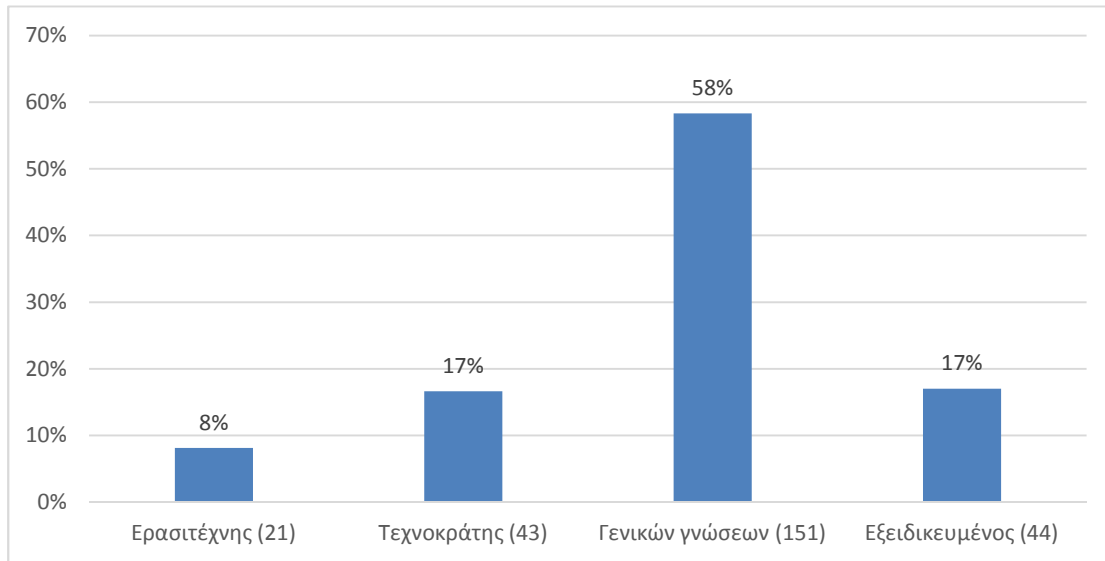
⁷ Σε ορισμένες περιπτώσεις τα ποσοστά δεν αθροίζουν στο 100% γιατί δεν στάθηκε δυνατό να συγκεντρωθούν τα απαραίτητα στοιχεία ως προς τη συγκεκριμένη μεταβλητή.

Στο Γράφημα 1 παρουσιάζεται η κατανομή των υπουργών της έρευνάς μας σε τέσσερις διακριτές κατηγορίες, με βάση και την τυπολογία που αναπτύχθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Όπως προκύπτει, η ισχυρή σχέση με το κόμμα συνιστά την πλέον βασική παράμετρο ανάδειξης στο υπουργικό αξίωμα. Τη συγκεκριμένη συνθήκη καλύπτει το 75% των υπουργών της περιόδου. Εστιάζοντας λίγο πιο στοχευμένα στην παράμετρο αυτή βλέπουμε ότι στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων πρόκειται για υπουργούς γενικών γνώσεων, δηλαδή υπουργούς που ενώ παρουσιάζουν ισχυρή κομματική ταυτότητα δεν διαθέτουν σχετική εξειδίκευση με το χαρτοφυλάκιο που αναλαμβάνουν (58%). Στην περίπτωση αυτή αναμφίβολα πρόκειται για μια κατηγορία στελεχών, η οποία αναλαμβάνει υπουργικά αξιώματα ακριβώς επειδή διαθέτει μια ισχυρή σχέση με το κόμμα. Αντιθέτως, το 17% των υπουργών της έρευνας ανήκουν στην κατηγορία των εξειδικευμένων, δεδομένου ότι εκτός από κομματική ταυτότητα διαθέτουν και γνώση σχετική με το αντικείμενο του χαρτοφυλακίου που αναλαμβάνουν.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, ένας στους τέσσερις υπουργούς δεν διαθέτει κάποια ισχυρή κομματική ταυτότητα. Αναλυτικότερα, το ποσοστό των τεχνοκρατών υπουργών που εντοπίζεται στις ελληνικές πολιτικές ελίτ κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες είναι 17%, όντας ίδιο με την κατηγορία των εξειδικευμένων υπουργών. Το γεγονός ότι τόσο στην κατηγορία των τεχνοκρατών υπουργών όσο και των εξειδικευμένων κοινό σημείο αποτελεί η ύπαρξη σχετικής εμπειρογνωμοσύνης αναφορικά με το αντικείμενο του χαρτοφυλακίου, αναδεικνύει την παράμετρο αυτή ως τη δεύτερη πιο σημαντική μετά την κομματική ταυτότητα. Τέλος, ένα πολύ μικρότερο ποσοστό που ανέρχεται μόλις στο 8% ανήκει στην κατηγορία των ερασιτεχνών υπουργών, οι οποίοι δεν διαθέτουν ούτε ισχυρή κομματική ταυτότητα, αλλά ούτε και εξειδικευμένη γνώση αναφορικά με το χαρτοφυλάκιο που αναλαμβάνουν.

Μια καλύτερη απεικόνιση των παραπάνω αποτελεσμάτων μας δίνει ο Πίνακας 7, όπου παρουσιάζεται η σχετική κατανομή με βάση τις κυβερνητικές περιόδους της έρευνάς μας. Παράλληλα, και προκειμένου να υπάρχει μια ακόμα καλύτερη κατανόηση, προχωράμε και σε μια διάκριση μεταξύ κυβερνήσεων πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης, δεδομένου του γεγονότος ότι οι περίοδοι έντονων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών κατά κανόνα προκαλούν σημαντικές αλλαγές και στον τρόπο λειτουργίας των κομμάτων και της διαμόρφωσης των πολιτικών ελίτ.

Γράφημα 1: Κατηγορίες υπουργών στην Ελλάδα (2000 - 2019)

Σημείωση: Οι αριθμοί στην παρένθεση αναφέρονται σε απόλυτα νούμερα

Ένα βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας, είναι η σημαντική μείωση των κομματικών υπουργών. Ενώ πριν την περίοδο της κρίσης το ποσοστό των κομματικών υπουργών αντιστοιχεί στο 85%, κατά την περίοδο της κρίσης το σχετικό ποσοστό περιορίζεται σημαντικά, καθώς πλέον εντοπίζεται στο 66% των υπουργών της συγκεκριμένης περιόδου. Η μείωση αυτή εν πολλοίς προκύπτει από τους υπουργούς γενικών γνώσεων, των οποίων η παρουσία περιορίζεται σημαντικά κατά τα τελευταία χρόνια (από 67% σε 50%), την στιγμή που η παρουσία των εξειδικευμένων υπουργών παραμένει εν γένει σταθερή. Ο περιορισμένος αυτός ρόλος είναι ιδιαίτερα ορατός στις περιπτώσεις της κυβέρνησης Παπαδήμου και τις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα. Αντιθέτως, η σταθερή παρουσία των εξειδικευμένων υπουργών αναδεικνύει με μεγαλύτερη έμφαση τον ρόλο της εξειδικευμένης γνώσης στη συγκρότηση των υπουργικών ελίτ, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης

Η τάση αυτή είναι γίνεται ακόμα εντονότερη αν εστιάσουμε στον ρόλο των τεχνοκρατών υπουργών κατά την περίοδο της ανάλυσής μας. Αναλυτικότερα, θέτοντας ως σημείο καμπής την κυβέρνηση Παπαδήμου ως την πρώτη κυβέρνηση που συγκροτήθηκε υπό το πρίσμα της κρίσης, βλέπουμε ότι επί της ουσίας κατά την περίοδο από το 2011 και μετά το 24% των υπουργών ανήκουν στην κατηγορία των τεχνοκρατών, μια συνθήκη που όπως προκύπτει συνδέεται περισσότερο με τις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα (π.χ. Γ. Βαρουφάκης, Ν. Κοτζιάς, Ν. Παρασκευόπουλος, Ι.

Μουζάλας, Δ. Παπαδημητρίου, Χ. Σπίρτζης, Μ. Ζορμπά, Ε. Αποστολάκης), όπου τα σχετικά ποσοστά είναι 26% και 34% αντίστοιχα.

Το ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό τεχνοκρατών υπουργών στις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα, αλλά και γενικότερα της περιόδου, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι - ειδικά σε περιόδους κρίσης- οι τεχνοκράτες καταλαμβάνουν σχετικά αξιώματα ως συνέπεια του γεγονότος ότι δεν διακρίνονται από χαρακτηριστικά που συναντάμε σε κομματικούς πολιτικούς (π.χ. υπολογισμός πολιτικού κόστους, επιδράσεις στη δυνατότητα επανεκλογής) (McDonnell and Valbruzzi, 2014; Pastorella, 2015). Πρόκειται για συνθήκες που τους μετατρέπουν σε «κατάλληλους» υπουργούς για να υλοποιήσουν αποτελεσματικά σημαντικές -και εν πολλοίς αντιδημοφιλείς- πολιτικές μέσα σ' ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Επιπροσθέτως, στην περίπτωση των δύο κυβερνητικών περιόδων του ΣΥΡΙΖΑ με τους ΑΝ.ΕΛΛ, η ισχυρή ύπαρξη τεχνοκρατών υπουργών μπορεί ως έναν βαθμό να αποδοθεί και στο γεγονός της ανάδειξης ενός νέου πολιτικού προσωπικού, του οποίου η σχέση με το κόμμα ήταν σχετικά περιορισμένη, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα.

Ένα δεύτερο σημείο στο οποίο πρέπει να σταθούμε είναι και η διάκριση μεταξύ της ΝΔ και των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ και του ΣΥΡΙΖΑ. Όπως προκύπτει από τα ευρήματα της έρευνας, η ύπαρξη ισχυρής κομματικής ταυτότητας είναι πολύ πιο συχνή μεταξύ των κυβερνήσεων της ΝΔ και σχετικά πιο περιορισμένη στην κυβέρνηση Παπανδρέου και τις δύο κυβερνήσεις Τσίπρα. Μοναδική εξαίρεση εδώ αποτελεί η κυβέρνηση Σημίτη, όπου παρ' όλα αυτά βλέπουμε να υφίσταται και ένα σημαντικό ποσοστό τεχνοκρατών πολιτικών (π.χ. Τ. Γιαννίσης, Μ. Σταθόπουλος). Ειδικά για την περίπτωση του Κ. Σημίτη, μολονότι στην τυπολογία μας δεν εντάσσεται στην κατηγορία του τεχνοκράτη, σε αρκετές περιπτώσεις έχει προσδιοριστεί ως «τεχνοκράτης» κυρίως λόγω της ακαδημαϊκής του ιδιότητας και του τρόπου που άσκησε ηγεσία (Featherstone and Papadimitriou, 2015, σελ. 140), μια συνθήκη που θα μπορούσε κάλλιστα να υποστηριχθεί ότι σχετίζεται με το γεγονός ότι προώθησε τη ρητορική του εκσυγχρονισμού, που στο επίκεντρό της φέρει τη λογική των δομικών αλλαγών και την επίτευξη συγκεκριμένων μακροοικονομικών στόχων οι οποίοι στην περίπτωση της Ελλάδας ταυτίστηκαν με την είσοδο στην ευρωζώνη, μια θέση που στην Ελλάδα περιγράφηκε υπό το πρίσμα της διαιρετικής τομής του «εκσυγχρονισμού vs αντιεκσυγχρονισμού» (Βερναρδάκης, 2011).

Πίνακας 7: Κατηγορίες υπουργών ανά κυβέρνηση πριν και μετά την κρίση (2000-2019)

	Εξειδικευμένος	Γενικών Γνώσεων	Τεχνοκράτης	Ερασιτέχνης
Σημίτης (2000-2004)	16%	66%	16%	3%
Καραμανλής (2004-2007)	30%	63%	3%	3%
Καραμανλής (2007-2009)	21%	79%	0%	0%
Παπανδρέου Γ.Α. (2009-2011)	9%	60%	17%	14%
Πριν την κρίση	18%	67%	10%	5%
Παπαδήμος (2011-2012)	17%	48%	17%	17%
Σαμαράς (2012-2015)	12%	61%	15%	12%
Τσίπρας (2015)	16%	53%	26%	5%
Τσίπρας (2015-2019)	18%	39%	34%	9%
Κατά την κρίση	16%	50%	24%	11%

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις σελίδες που προηγήθηκαν παρουσιάστηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 21^{ου} αιώνα, με έμφαση σε παραμέτρους όπως το κοινωνικοδημογραφικό προφίλ, ο ρόλος των κομμάτων, η εξειδικευμένη γνώση και ο ρόλος της τεχνοκρατίας. Παράλληλα, βασικό στόχο της έρευνας αποτέλεσε και η ένταξη των υπουργών της περιόδου σε διαφορετικές κατηγορίες, με βάση την τυπολογία του Camerlo (2021), η οποία διαμορφώθηκε και χρησιμοποιείται στο πλαίσιο του SEGon Project.

Αναφορικά με το δημογραφικό προφίλ, η ανάλυσή μας έδειξε ότι στην Ελλάδα εξακολουθεί εν πολλοίς να βρίσκεται εφαρμογή ο «σιδερένιος νόμος της ανδροκρατίας», καθώς η ανάληψη υπουργικού αξιώματος από γυναίκες πολιτικούς εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό να παραμένει απαγορευμένους στόχος. Σ' ό,τι αφορά το ηλικιακό επίπεδο, η κρίση φαίνεται να συνέβαλε στην αύξηση του ηλικιακού μέσου όρου, μια συνθήκη που είναι ιδιαίτερα έντονη στις περιπτώσεις των κυβερνήσεων Τσίπρα και Παπαδήμου και σε μικρότερο βαθμό στην κυβέρνηση Σαμαρά.

Μια ακόμα παράμετρος που μελετήθηκε είναι και εκείνη της εκπαίδευσης, η οποία μας δίνει μια πολύ ενδιαφέρουσα εικόνα των υπουργικών ελίτ. Ενώ λοιπόν η κατοχή πτυχίου πανεπιστημίου είναι η πιο συχνή κατηγορία, στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι υπουργοί της περιόδου που μελετήθηκε διαθέτουν μεταπτυχιακό ή

διδασκαλικό τίτλο σπουδών. Μάλιστα ενδεικτικό του ιδιαίτερος υψηλού επιπέδου σπουδών είναι το γεγονός ότι οι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου σπουδών υπερτερούν εκείνων που κατέχουν μεταπτυχιακό τίτλο. Σ' ό,τι αφορά το αντικείμενο σπουδών, οι νομικές σπουδές είναι η πλέον συνήθης κατηγορία, ακολουθούμενη από τις σπουδές στα οικονομικά και στις κοινωνικές επιστήμες, ενώ σημαντικά πιο περιορισμένος είναι ο αριθμός των υπουργών που διαθέτουν σπουδές στις επιστήμες των μηχανικών, την ιατρική ή σε κάποιο άλλο αντικείμενο. Παρ' όλα αυτά, αναφορικά με το πεδίο της εκπαίδευσης το πλέον ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι το αντικείμενο σπουδών δεν συνιστά βασική παράμετρο επιλογής ενός υπουργού, καθώς μόνο ένας μικρός σχετικά αριθμός υπουργών αναλαμβάνει χαρτοφυλάκια, τα οποία διαχειρίζονται ζητήματα σχετικά με το αντικείμενο των σπουδών τους.

Αναφορικά με τη σχέση των υπουργικών ελίτ με τα κόμματα, όπως είχαμε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε καταγράφονται δύο κύριες τάσεις. Ενώ κατά την πρώτη δεκαετία και τις κυβερνήσεις Σημίτη και Καραμανλή η ύπαρξη μιας ισχυρής κομματικής ταυτότητας είναι κυρίαρχη, η τάση αυτή περιορίζεται σημαντικά κατά τα χρόνια που ακολουθούν, καθώς είναι πλέον πολύ πιο έντονη η ύπαρξη είτε μιας πιο χαλαρής σχέσης με το κόμμα ή ακόμα και η πλήρης έλλειψη κάποιας κομματικής ταυτότητας. Στον αντίποδα, κατά τα τελευταία χρόνια καταγράφεται σημαντική αύξηση των υπουργών που είχαν διατελέσει σύμβουλοι κομματικών αρχηγών πριν την ανάληψη ενός υπουργικού χαρτοφυλακίου. Ενώ λοιπόν κατά τα πρώτα χρόνια της έρευνας η ύπαρξη υπουργών που διαθέτουν μια ισχυρή σχέση με τον πρωθυπουργό είναι σχετικά περιορισμένη, η τάση αυτή μεταβάλλεται κατά τα χρόνια που ακολουθούν και ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των κυβερνήσεων Τσίπρα και σε μικρότερο βαθμό στην κυβέρνηση Παπανδρέου.

Το τελευταίο σημείο που αναλύθηκε στο πλαίσιο της έρευνας ήταν εκείνο της κατηγοριοποίησης των υπουργών με βάση την «ανοικτή» τυπολογία του Camerlo. Όπως έγινε σαφές, η ύπαρξη κομματικής ταυτότητας συνιστά τη βασική παράμετρο για την ανάδειξη στο αξίωμα του υπουργού. Η πλέον κυρίαρχη κατηγορία είναι του υπουργού γενικών γνώσεων, ακολουθούμενη -με σημαντική απόσταση- από τους εξειδικευμένους και τους τεχνοκράτες υπουργούς, ενώ πολύ πιο περιορισμένη είναι η παρουσία των ερασιτεχνών υπουργών.

Μια λεπτομερέστερη ανάλυση των αποτελεσμάτων αυτών δείχνει ότι ο ισχυρός βαθμός κομματικής ταυτότητας μειώνεται αρκετά κατά την περίοδο της κρίσης, ενώ η αντίστροφη τάση διαπιστώνεται στην περίπτωση των τεχνοκρατών υπουργών, η

παρουσία των οποίων ενισχύεται σημαντικά κατά τα τελευταία χρόνια. Τέλος, ιδιαίτερα ενισχυμένη είναι κατά την περίοδο της κρίσης και η παράμετρος της τεχνικής εξειδίκευσης, όπως προκύπτει από τον συνδυασμό της παρουσίας των τεχνοκρατών και των εξειδικευμένων υπουργών.

Η έρευνά μας ανέδειξε μερικά από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά που αφορούν τη σύνθεση των υπουργικών ελίτ στην Ελλάδα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Είναι γεγονός ότι οι συνθήκες της κρίσης αλλά και οι γενικότερες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο επίπεδο της λειτουργίας των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων έχουν μεταβάλει σημαντικά τη διαμόρφωση και την ανάδειξη των υπουργικών ελίτ. Μια πληρέστερη καταγραφή και ανάλυση των τάσεων που αναδείχθηκαν και παραπάνω θα μπορούσε να πλαισιωθεί τόσο από τη συμπερίληψη της υφιστάμενης κυβέρνησης του Κ. Μητσοτάκη, όσο και από την ανάλυση των υφυπουργών και των αναπληρωτών υπουργών της περιόδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Ασημακόπουλος, Β. και Τάσσης, Δ. Χ. (2018). ΠΑΣΟΚ: σταθμοί και όρια στη διαμόρφωση και εξέλιξη του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (1974-2018). Στο Β. Ασημακόπουλος και Δ. Χ. Τάσσης (Επιμ.), *ΠΑΣΟΚ 1974-2018. Πολιτική οργάνωση. Ιδεολογικές μετατοπίσεις. Κυβερνητικές πολιτικές* (σελ. 19-106). Gutenberg.
- Βερναρδάκης, Χ. (2011). *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της αντιπροσώπευσης 1990-2010*. Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Βούλγαρης, Γ. και Νικολακόπουλος, Η. (Επιμ.) (2014). *2012: Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Θεμέλιο.
- Κακεπάκη, Μ. (Επιμ.) (2016). *Η πολιτική αντιπροσώπευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιολογία των μελών του Ελληνικού Κοινοβουλίου 1996 -2015*. ΕΚΚΕ – Παπαζήσης.
- Κάρουλας, Γ. (2015). *Πολιτικά κόμματα και ανάδειξη των πολιτικών ελίτ στο ελληνικό κομματικό σύστημα 1989-2011: παράγοντες συνδιαμόρφωσης των ηγετικών κομματικών ομάδων*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Κάρουλας, Γ. (2022). *Πολιτικές ελίτ και εξουσία: Από την κλασική Ιταλική Σχολή στις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. Προπομπός.
- Κατσαμπέκης, Γ. (2018). Ο πολιτικός λόγος του «εκσυγχρονισμού» (1989-2004). Στο Β. Ασημακόπουλος και Δ. Χ. Τάσσης (Επιμ.), *ΠΑΣΟΚ 1974-2018. Πολιτική οργάνωση. Ιδεολογικές μετατοπίσεις. Κυβερνητικές πολιτικές* (σελ. 424-466). Gutenberg.
- Κολτσίδα, Δ. (2019). Το πολλαπλό είδωλο της «πρώτη φορά» Αριστεράς: το πολιτικό προσωπικό του ΣΥΡΙΖΑ (2012-2018). Στο Γ. Μπαλαμπανίδης (Επιμ.) *ΣΥΡΙΖΑ. Ένα κόμμα εν κινήσει. Από τη διαμαρτυρία στη διακυβέρνηση* (σελ. 174-201). Θεμέλιο.

Ξενογλώσση

- Alexiadou, D. (2015). Ideologues, partisans, and loyalists: cabinet ministers and social welfare reform in parliamentary democracies. *Comparative Political Studies*, 48 (8), pp. 1051 – 1086. <https://doi.org/10.1177/0010414015574880>
- Alexiadou, D. (2018). Technocratic government and economic policy. In W. Thompson (Ed.), *Oxford research encyclopedia of politics* (pp. 1–24). Oxford University Press.
- Alexiadou, D. and Gunaydin, H. (2019). “Commitment or expertise? Technocratic appointments as political responses to economic crises”. *European Journal of Political Research*, 58 (3), pp. 845-865. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12338>
- Beckman, L. (2006). The Competent Cabinet? Ministers in Sweden and the Problem of Competence and Democracy. *Scandinavian Political Studies*, 29 (2), pp. 111–129. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2006.00145.x>
- Bertsou, E. and Pastorella, G. (2017). Technocratic attitudes: a citizens’ perspective of expert decision-making. *West European Politics*, 40 (2), pp. 430-458. <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1242046>
- Blondel, J. (1980). *World leaders: Heads of government in the postwar period*. Sage.
- Blondel, J. (1985). *Government ministers in the contemporary world*. Sage.
- Camerlo, M. (2021, July 1015). *Dealing with Cabinet Ministers’ Profiles: An Open Typology Strategy* [Conference Presentation], IPSA 2021 Convention, Lisbon, Portugal.

- Costa Pinto, A. et al. (2018). *Technocratic ministers and political leadership in European democracies*. Palgrave Macmillan.
- Cotta, M. and Verzichelli, L. (2002). Ministers in Italy: notables, party men, technocrats and media men, *South European Society and Politics*, 7 (2), pp. 117-152. <https://doi.org/10.1080/13608740708539627>
- De Winter, L. (1991). Parliamentary and party pathways to the cabinet. In J. Blondel and J. L. Thiebault (Eds.), *The Profession of Government Minister in Western Europe* (pp. 44-69). Macmillan.
- Dinas, E. (2010). The Greek general election of 2009: PASOK – The third generation. *West European Politics*, 33 (2), pp. 389–398. <https://doi.org/10.1080/01402380903539037>
- Dogan, M. (ed.). (1989). *Pathways to power: Selecting rulers in pluralist democracies*. Westview Press.
- Dogan, M. (ed.). (2003). *Elite configurations at the apex of power*. Brill.
- Dowding, K. and Dumont, P. (eds.) (2009). *The selection of ministers in Europe: Hiring and firing*. Routledge.
- Dowding, K. and Dumont, P. (Eds.) (2015). *The selection of ministers around the world*. Routledge.
- Featherstone, K. and Papadimitriou, D. (2015). *Prime Ministers in Greece: the paradox of power*. Oxford University Press.
- Fernandes, M. J. and Magalhães, C. P. (2020). Does economic and political integration undermine representative democracy? Lessons from the 2008 economic crisis in Europe. In: Rohrschneider, R. and Thomassen, J. (Eds). *The Oxford Handbook of political representation in liberal democracies* (pp. 637-654). Oxford University Press.
- Gemenis, K. (2010). Winning votes and weathering storms: The 2009 European and Parliamentary elections in Greece. *Representation*, 46 (3), pp. 353–362. <https://doi.org/10.1080/00344893.2010.499704>
- Gemenis, K. and Nezi, R. (2015). Government–opposition dynamics during the economic crisis in Greece. *The Journal of Legislative Studies*, 21(1), pp.14–34. <https://doi.org/10.1080/13572334.2014.939562>
- Gouglas, A. (2015). Greek ministerial advisers: Policy managers, not experts? *International Journal of Public Administration*, 38 (1), pp. 15–27. <https://doi.org/10.1080/01900692.2014.949744>

- Hallerberg, M. and Wehner, J. (2018). When do you get economists as policy-makers? *British Journal of Political Science*.
<https://doi.org/10.1017/S0007123417000801>.
- Koutsoukis, K. S. (1982). *Political leadership in modern Greece: cabinet elite circulation and systemic change, 1946-1976*. Athena.
- Koutsoukis, K.S. (1992). "Cabinet decision making in the Hellenic Republic 1974-1992. In M. Laver and K. A. Shepsle (Eds.), *Cabinet ministers and parliamentary government* (pp. 270-282). Cambridge University Press.
- Lyrintzis, C. (2005). The changing party system: Stable democracy, contested "modernisation". *West European Politics*, 28 (2), pp. 242-259.
<https://doi.org/10.1080/01402380500058845>
- Mcdonnell, D. and Valbruzzi. M. (2014). Defining and classifying technocrat-led and technocratic governments. *European Journal of Political Research*, 53 (4), pp. 654–671. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12054>
- Pappas, T. S. (2010). Winning by default: The Greek election of 2009. *South European Society and Politics*, 15 (2), pp. 273–287.
<https://doi.org/10.1080/13608746.2010.491964>
- Parry, G. (1970). *Political Elites*. Praeger Publishers.
- Pastorella, G. (2015). Technocratic governments in Europe: getting the critique right, *Political Studies*, 64 (4), pp. 1-18. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12217>
- Rori, L. (2016). The 2015 Greek parliamentary elections: From great expectations to no expectations. *West European Politics*, 39 (6), pp. 1323–1343.
<https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1171577>
- Sotiropoulos, A. D. and Bourikos, D. (2002). Ministerial elites in Greece, 1843-2001: Synthesis of old sources and new data. *South European Society and Politics*, 7 (2), pp. 153-204, <https://doi.org/10.1080/13608740708539628>
- Souliotis, N. (2021). Politicians, technocrats and public officials as privatization actors in Greece: a sociological account. *Land Use Policy*, 104: 105370
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105370>
- Spourdalakis, M. (1996). PASOK's second chance. *Mediterranean Politics*, 1 (3), pp. 320-336.
- Tavares de Almeida, P., Bermeo, N. and Costa Pinto, A. (eds.) (2003). *Who governs Southern Europe? Regime change and ministerial recruitment, 1850-2000*. Frank Cass.

- Tsakatika, M. (2021, Greece: From Coalitions as a ‘State of Exception’ to the New Normal?. In: Torbjorn, Bergman et al (eds.) *Coalition Governance in Western Europe* (pp. 284-323). Oxford University Press.
- Tsirbas, Y. (2020) The Party System. In: Featherstone, K. and D.A. Sotiropoulos (eds.) *The Oxford Handbook of Modern Green Politics* (pp. 219-238). Oxford University Press.
- Vasilopoulou, S. and Halikiopoulou, D. (2013). In the shadow of Grexit: The Greek election of 17 June 2012. *South European Society and Politics*, 18 (4), pp. 523–542. <https://doi.org/10.1080/13608746.2013.779784>
- Verney, S. and Bosco, A. (2013). Living parallel lives: Italy and Greece in an age of austerity. *South European Society and Politics*, 18 (4), pp. 397–426. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.883192>
- Wrátil, C. and Pastorella, G. (2018). Dodging the bullet: How crises trigger technocrat-led governments. *European Journal of Political Research*, 57, pp. 450-472. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12234>